

Az 1968-as év egy kisebbségi magyar alkotmányjogász megközelítésében*

„Mindenki előtt világos, hogy bizonyos politikusok, karöltve egyes akadémikusokkal, nyelvészekkel és Matica-vezetőkkel most is arra törekszenek, hogy megszüntessék a magyarság relatív többségét Szlovákia déli részén” – verte félre a harangot a csehszlovákiai magyar körökben 1968 márciusáig jórészt ismeretlen Gyönyör József, aki 1949 és 1968 közt két évtizeden át a Bars megyei, tiszta szlovák Korpona járási hivatalának jogszaként dolgozott. Cikkében utalt arra a szenvedélyes sajtókampányra, amelyben a tényeket meghamisítva megpróbálták ellehetetleníteni a csehszlovákiai magyar országos kulturális szervezet, a Csemadok nemzetiségi törvénykezdeményezését, s igyekeztek olyan nyíltan nacionalista hangulatot teremteni Dél-Szlovákiában, amely a cseh–szlovák viszony rendezésével párhuzamos nemzetiségi jogi szabályozást, a magyar–szlovák viszony demokratikus rendezését megakadályozta volna. „...mégis kérdezzük, mire jó mindez?” – tette fel a kérdést a tavaszi és nyári megszólalásai nyomán közismertté vált Gyönyör. „Hisz, ha a magyarság, félve az esetleges újbóli szenvedésektől és hátrányos megkülönböztetésektől, le is mondana nemzeti öntudatáról és máról holnapra szlovákká válnék, mit érne el vele a szlovák nemzet? Számban talán gyarapodnék valamit, de kérdés, hogy ez megérné-e az áldozatot? Nincs más kiút tehát, mint megbékülésre és feszültségmentes nyugodt együttélésre törekedni nemzetiségi jogaink igazságos és kielégítő rendezésével, hogy ezt az alakuló föderatív, demokratikus és humánus szocialista köztársaságot a magyar nemzeti kisebbség is igazi hazájának érezhesse.”¹ Gyönyörnek ez az egyszerre elemző és drámai hangú írása, amelynek részletesebb elemzésére még visszatérünk, egy nappal a Csemadok Központi Bizottságának az augusztus 3-i ülése előtt jelent meg, ahol egyrészt a június óta Prágában folyó törvényelőkészítő tárgyalásokon képviselt magyar állásponttal, a nemzetiségek államjogi helyzetének rendezésével kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztak, másrészt az 1968 augusztusában már kitapinthatóan feszült belpolitikai légkör miatt arról is döntést hoztak, hogy a szervezet augusztus végére tervezett rendkívüli országos közgyűlését későbbi időpontra halasztják.²

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt keretein belül jött létre.

¹ Új Szó 1968. augusztus 2. 9.

² A Csemadok KB VI. ülésének határozata. Popély 2008: 156–157.

Gyönyör József életútja

Lássuk most röviden Gyönyör József életútját és szakmai pályafutását. 1920. október 25-én született a lévai járásban fekvő Szalatnya községben. Családjával gyermekkorában a Selmec-parti településre, a nyelvhatár menti Egegre, majd ezt követően a két világháború közti szlovákiai kivándorlási hullámmal a közép-franciaországi, Bourbon régió központjába, Moulins városába költöztek. Itt kezdte meg francia nyelven elemi tanulmányait. A francia oktatás és kultúra nagy hatással volt rá. Későbbi írásaiban is gyakran idézi francia írók, filozófusok véleményét, illetve be francia gondolkodóktól származó idézeteket. A család hazaköltözését követően, az első bécsi döntéssel immár Magyarországhoz visszakerült Ipolyságon 1939-ban tett érettségit az ottani reálgimnáziumban. Középiskolai tanulmányait befejeztével az egri érseki jogakadémiára felvételizett, s ott folytatta tanulmányait 1939–1943 között. 1943. december 11-én doktorrá avatták, miután a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán letette szigorlatát. Tanulmányai befejezését követően Budapesten élt édesanyjával és Lenke húgával. A család átvészelte a főváros megszállását és bombázását. 1944 karácsonyán itt búcsúzott el családjától, hogy részt vegyen a város védelmében, ám 1945. január 3-án sebesülten szovjet hadifogságba esett.

Hadifogságának részleteivel megismerkedhetünk későbbi, 1995–2000 közt írt visszaemlékezésében, melyből megtudhatjuk, hogy élte át a fogság időszakát, kikkel ismerkedett meg ezekben a hónapokban, s melyek voltak azok a gondolatok, amik a legjobban foglalkoztatták ezekben a vészterhes időkben.³

Gyönyör József 1944 karácsonyán búcsúzott el édesanyjától és nővérétől, és az utolsó villamossal ment Budára. Másnap már csak 50-100 méter választotta el csapatukat az oroszoktól. Az első vonalban töltött napok után visszahívták őket, s Magyaróvára visszavezényelték. Budapestet elhagyva Dobogókőre került a csapat, majd a Vértesben egy erdő szélén az oroszok géppuskasorozatot zúdítottak rájuk. Így sérült meg Gyönyör József is, mikor egy golyó eltalálta a lapockájánál⁴ és néhány súrolta alsó végtagjait. Mindennek ellenére életbe maradt, ám ennek nem sokáig örülhetett, ugyanis 1945. január 3-án Vértessomló határában orosz hadifogságba esett. A kihallgatást ép bőrrel

³ Gyönyör József *Vártuk az angyalt Karácsonykor* című visszaemlékezésének kéziratát 1995–2000 közt írta. Az írás eddig nem jelent meg. A kéziratot a készülő trilógia második részének szánta, azonban elsőként fejezte be a hadifogság történetének megírását. Az első szavakat 1995-ben vetette papírra, közvetlenül a *Terhes örökség* című könyve megjelenését követően. Az elő- és utószó megírására csak 2000-ben került sor. Ekkor határozta el azt, hogy a könyv kizárólag halála után lásson napvilágot – amennyiben arra lesz igény. Ebben a kéziratban tehát az 1944 decembere és 1945 közti időszakot dolgozta fel. Fogságba esésének, hadifogságának, szabadulásának, hazatérésének, majd hazátlanná válásának történetét írta le elbeszélő stílusban. Visszaemlékezéseinek kézírata megtalálható Gyönyör József hagyatékában, Szlovákiai Magyar Levéltár, Somorja.

⁴ A golyó, mely megsebesítette, élete végéig a testében maradt.

megúsztá, azonban nem volt mindenki ilyen szerencsés – egy német altisztet, aki oroszul válaszolt vallatói kérdéseire, a szemük láttára lőttek agyon.

A következő napokban erőltetett menetelésben terelték őket a Szovjetunió irányába, hol gyalog, ötös csoportokban kísértéka foglyokat, hol marhavagonokba zsúfolva, étlen-szomjan szállítva őket az ismeretlenbe – a biztos halálba. Legalábbis ez az érzés járta át gondolataikat útjuk során. Temesvárra került, egy városon kívül fekvő barakk-táborba, amit leginkább haláltáboroként, megsemmisítő táboroként emleget, ahol az alatt a fél év alatt, míg ő ott tartózkodott, közel húszezer magyar esett a szovjet katonák áldozatául és került a kerítés mellett elhantolásra. Ezeknek a halottaknak pontos számát és kilétét soha senki nem tudja meg, ugyanis személyi okmányaikkal soha senki nem foglalkozott.

A borzalmas táborbeli körülmények, az éhezés, a fagyhalálközeli állapotok és a betegségek leírásán túl a táborban kötetett ismeretségek és barátságok sorát tárja fel a visszaemlékezés. Gyönyör írásából megtudhatjuk, hogy a kezdeti embertelen körülményeket követően a tavaszi, nyári hónapokban egyre elviselhetőbbé vált a foglyok sorsa. Ételadagjaikat növelték, rendszeressé vált a mosdás, valamint a fertőtlenítés, így a betegségek is ritkábban ütötték fel a fejüket. A kezdeti szigor is alábbhagyott, s az élet a táboron belül egyre elviselhetőbbnek bizonyult. Ez adott okot gyanakvásuknak, hogy hamarosan őket is észak felé hurcolják a Szovjetunióban, ahogy azt a szomszéd táborban lévő magyar tisztekkel is tették. Onnét már végképp nem lesz számukra (sem) visszaút.

1945. május 9-e is a táborban találta őket, ahol az oroszok (és más nemzetiségű foglyok) kirobbanó örömmel fogadták a háború végét. A magyar foglyok fejüket lehajtva élték át a háború elvesztését, és próbálták magukat túltenni a megrázkódtatáson. A tábor magyar lakói, egymást megtalálva, szabadidejük nagy részében eszmecsereket folytattak a magyar nép sorsáról, a múlt hatásairól és a jövő kérdéseiről. Bár a kéziratról azt hihetjük, nagyrészt fogságba esésével, az ottani körülményekkel, majd szabadulásának és új életének történetével ismerkedhetünk meg, nem ez képezi az írás fő vonalát. Visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy fogolytársaival lehetőségük nyílt a múlt eseményeinek végiggondolására és különféle eszmecserek futtatására. Egyfajta nemzeti önvizsgálatra került sor 1945-ben a temesvári táborban. Az újonnan érkező foglyok mindig új információkkal látták el őket, felvilágosítást adtak az aktuális helyzetről, Budapest ostromától kezdve egészen a nyugati politikai eseményekig. A hozzájuk eljutó hírek lesújtóan hatottak rájuk, súlyuk alatt szinte összeroppantak.

Gyönyör József visszaemlékezésében számtalan témába nyújt betekintést és ismerteti meg az olvasót ezen időszak számos fontos mozzanatával. Mindezt a táboron belüli beszélgetéseik bemutatásán keresztül teszi, így megtudhatjuk, melyek voltak azok a témák, amik 1945-ben leginkább foglalkoztatták a szovjet hadifogságba esett magyarságot. Már a fogságban eljutottak hozzájuk olyan hírek, miszerint a feltámasztott Csehszlovákia a legrövidebb időn belül meg akar szabadulni az országban élő németektől és magyaroktól, ettől a két örök ellenségtől, s rájuk fogják a kollektív bűnösséget, mert úgymond ők a felelősek azért, hogy Csehszlovákia szétesett.

Fogolytársai többek közt (az elkésérítő híreket hallva) sorra azt bizonygatták, hogy a szlovákság új nép ezen a tájon. Már a neve is vita tárgyát képezte, ugyanis szerintük

nem élt itt olyan nép vagy nemzet, akinek a neve ne maradt volna fent, még ha maga a nép nem eltűnt a történelem folyamán. A mostani szlovákság is azok közé a népek közé tartozott, amely nemzet a múltban nem is létezett, így hát neve sem lehetett, tehát az nem is maradhatott fent. Úgy vélték, egy szláv népről van szó, akik az utóbbi évtizedekben alakultak nemzetté, és a csehek részének tartották magukat. Határozottan bizonygatták, hogy szlovák népről beszélni problematikus, ugyanis még az 1918. október 30-i turócszentmártoni deklaráció értelmében is a szlovák nemzet a csehszlovák nemzet részének tekintette magát, s egyetlen szóval sem állította elszakadását Magyarországtól, vagy a szlovák nemzet létezését.

Fogságuk alatt végigvették a magyarságot ért támadásokat s vérengzéseket, s azokat az eseteket, amikor a románok, csehek, szlovákok, szerbek ölték halomra sorstársaikat. Elfogadhatatlannak tartják, hogy ilyen barbár tettekre nemcsak az 1800-as években, de még 1944–1945-ben is sor kerülhetett. Ezek az esetek pedig nem felejthetőek, s egy magyarnak sem szabad elfelednie, amit ellenük tettek, még akkor sem, ha a nyugati hatalmak vezetői ezt várják. Nem felejthető el, hogy 1849-ben, 1918-ban és 1945-ben a szomszédaink megalázták, meggyalázták, felakasztották, börtönbe vetették azokat a magyarokat, akik nemcsak saját, de mások szabadságáért is harcoltak. Fontosnak tartja, hogy valaki vagy valakik összegyűjtsék, hogy a szomszédok milyen bűnöket követtek el a magyarsággal szemben, és papírra vessék az általuk elkövetett szörnyűségeket, persze a szintiszta tények formájában. Gyönyör visszaemlékezésében a Trianonnal is foglalkozik. Ez volt az a téma, melyhez minden társa hozzá tudott tenni valamit, s ennek segítségével alakítottak ki egy hitelesnek tűnő képet az események folyamatáról. Említést tesz a kiegyezésről, ellenállásról és összeesküvésekről. Kifejti azon véleményét, miszerint Teleki Pál nem lett öngyilkos, hanem gyilkosság áldozatává vált. Fogságuk idején társaival gyakran fohászkodtak, s ilyenkor titokban mindannyiuknak Trianon járt a fejében.

Írásában fontos szerepet kap az ősök, azok történelmének leírása. Ebben a részben ellentmondva a nyugati gyalázkodásnak, melyet a gyűlölet és rosszindulat szült, bemutatja a magyarság történetét. Egyfajta magyar őstörténetet vázol fel, és elmondja, hogy a fogolytáborban folytatott beszélgetéseik során sokszor felmerült, hogy a jövő magyar generációinak lesz éppen elég dolguk, hogy felkutassák a magyarok valóságos őshazáját. Úgy vélték, ebben a kutatásban tudós társaságok tagjainak kellene részt venniük. Ilyen kutatások mellett lehetőség nyílna az eddigi nyelvi rokonságokról új képet alkotni, és az is megtörténhet, hogy a nyugati népek véleménye végre megváltozhat.

A túlzott őstörténet iránti érdeklődés oka a táborban abban található, hogy a foglyok közt volt egy személy, aki elárulta magáról, hogy a magyarok történetével foglalkozik. Esmecseréik oda futottak ki, hogy a magyar ősökre mindent ráfoghattak, mindent rámondhattak irigyeik, ellenségeik, haragosaik, de azt az egyet nem, hogy erőszakosan asszimilálták a Kárpát-medencében talált népeket, s nem is irtották ki őket. Még olyannyira sem asszimilálták, mint azt a franciák tették. Viszont nagyon sajnálatosnak tartják azt, amit ellenségeik, legfőképp szomszédai, különösen a csehszlovákok tesznek, akik máig nem szűntek meg hangoztatni, a világba kürtölni, hogy a magyarok

ezer év óta elnyomják őket. Mindezt hangoztatják annak ellenére, hogy ők voltak azok, kik megfosztották az őslakos magyarokat a háború után állampolgárságuktól, éppen ők, akik a szlovákiai magyarságtól elkobozták ingatlanjaikat, ingóságukat, teljes vagyonukat. Amikor ők hurcolták a magyarokat fűtetlen vagonokban a szomszédos cseh országrészekbe, hogy rabszolgaként értékesítsék őket, amikor a csehszlovákia magyarságot kizárólag ők korlátozták jogaikban és tiltották be anyanyelvük használatát. Gyönyör mindezt részletesen elemzi írásában, még ha mindez később, fogságából való hazaérkezése után is történt. Mindennek ismeretében felteszi azt a kérdést, vajon kik is voltak azok a vad ázsiai hordák, akiket a nemzeti érzelmű magyargyűlölő nemzeti, sőt mélynemzeti szlovákok emlegetnek.

A csehszlovákiai magyarság sérelmei mellett szót ejt a többi kisebbséget ért atrocitásokról is, elemzésnek veti alá a romániai magyarság sorsát. A múlton való merengés a tábor hangulatára még inkább rányomta bélyegét, az szinte elviselhetetlenné vált. Fájdalmas szavak hangzottak el köztük, elfogadhatatlannak tartották, hogy ezeknek az államoknak volt morális joguk feldarabolni Magyarországot. Mindannyian úgy vélték, hogy ezeknek az államoknak a vezetői, de a népeknek is önvizsgálatot kellene tartaniuk. Nem bírták megemésztetni, hogy a franciák nem éreznek semmiféle büntudatot, lelkiismeret-furdalást Közép-Európa dilettáns módon történt újrendezéséért, amit az itteni helyzet kellő ismerete nélkül végeztek. A franciák hibáztatása mellett azonban felveti, hogy míg a románok és szerbek vezetői, nem beszélve a csehekről, állandóan Párizsban nyüzsögtek, addig a hivatalos Magyarország képviselői vajmi keveset tettek a magyar–francia kapcsolatok kiszélesítése terén. Szomorúan állapították meg, hogy Trianon a magyarok bűne is volt. A múlt felidézése felvetette köztük a kérdést, hogy miért kell időről időre a magyarságért és a magyar hazáért embereknek életüket áldozniuk, amikor más nemzeteknél, más országokban nem szokás ezt Európában.

Sorról sorra végigjárták a magyar történelmet, s kielemezték, melyek voltak azok az események és hibák, amelyek a magyar nép törését okozták. Nem tudták feltenni azt a kérdést, hogy mi és miért történt úgy a történelem folyamán, ahogy megismerték azt, azt viszont biztosan megállapították, hogy a történelem folyamán számos olyan eset történt, ami miatt az utókornak szégyellenie kell magát. Gyönyör véleménye azonban az, hogy ne hagyjuk abba, még akkor sem, ha a hibák és a számunkra kedvezőtlen események okozói saját őseink voltak.⁵ A kérdés már csak az, mikor lesz ebből kiút, melyik nemzedék válik a béke megteremtőjévé?

A zsidók elhurcolása és a holokauszt feletti szégyenérzete erősen megjelenik a visszaemlékezésében. Elmondja, ahogy mindössze 23 évesen próbált képességeihez és lehetőségeihez mérten segíteni, azonban szerényen nem részletezi ezt, csupán leszögezi, hogy mindaz, amit tett nem személyi érdekből tette, hanem emberségből.⁶

⁵ Az ország koldusbotra jutásáért mindenkor az országot vezető arisztokráciát teszi felelőssé, ugyanis ennek a rétegnek mindig fontosabb volt a saját érdeke, hatalma, gazdasága és gazdagsága, valamint rangkorsága.

⁶ Azonban tetteit nem veti papírra, ugyanis nem lenne hozzá méltó, még naplót sem vezetett róla, hogy a

Ez, a zsidóüldözéssel kapcsolatos téma is sokszor előkerült a táborban, s valamennyien azon a nézeten voltak, hogy ez az akció a magyar történelem szégyenfoltja marad. Még akkor is, ha a magyar kormánynek éveken át sikerül elhárítani a fenyegető veszélyt, és ha mindez csak részben terheli az 1944. március 19-e előtti magyar kormányt. Úgy gondolták, és a visszaemlékezésben is ezt a meggyőződését rögzítette, hogy a félmilliónál több magyarországi zsidó elhurcolásában a magyar nép túlnyomó többsége nem vett részt, sőt nem is tudott róla. Társai közül többen a magyar történelem kizökkenésének tartották.⁷

Nem maradt ismeretlen előttük a szlovákiai zsidók sorsa sem. Sajnálataikat fejezték ki, hogy Szlovákiában már a negyvenes évek elején csaknem teljesen felszámolták a zsidóságot, melynek pontos száma Gyönyör szerint sosem lesz teljesen ismert. Gyenge vigaszt érezték azonban, hogy Európán belül Magyarország volt az utolsó, ahonnan elszállították a zsidóságot, és hogy a kormányzó megkésett döntése nyomán, miután a hozzávetőleg 550 ezernyi vidéki zsidóságot, így az Ipolyság-környéki településeken élőket is rövid másfél hónap alatt a német haláltáborokba deportálták, csupán a budapesti zsidóság nagyobbik része került el a haláltáborokba.⁸ Kifejti azon véleményüket, hogy a zsidók tragédiájával kapcsolatban szerintük nem moshatja kezét egyetlen nyugati ország kormánya sem, ugyanis ha nem is tudhattak mindent, de valamiféle információval kellett rendelkezniük arról, mi történik az elhurcolt zsidósággal.

Fogolytársaival indítványozták, hogy az egyházak vizsgálják meg lelkiismeretüket és módosítsák szertartásaikat, sőt kezdjenek el közeledni egymáshoz. Még a zsidósághoz is. Hovatovább kialakul köztük az a nézet is, hogy a középkori inkvizíció ne maradjon többé tabu az egyházon belül. Ideje lenne szembenézni azokkal a szörnyűségekkel és

későbbiekben azt nehogy fel tudja használni. Gyönyör 1995–2000: 119.

⁷ A magyar kormány szerepéről a zsidók deportálása kapcsán sokan nem osztják Gyönyör József véleményét. Stark Tamás szerint a fehérterror időszakára vezethető vissza az a szellemiség, ami az alapja lett annak, ami Magyarországon 1938-tól kibontakozhatott a folyamatos zsidótörvények elfogadásával. Stark szerint az egész politikai elitre jellemző volt olyan nézetek megfogalmazása, hogy „a zsidóságot ki kell szorítani” a társadalomból. (Lásd: Stark Tamás 1995: Zsidóság a vészidőszakban és a felszabadulás után. Budapest.) Karsai László úgy véli: „... ha Horthy keményen ellenáll, akkor egyetlen zsidót sem tudtak volna Magyarországról deportálni. A kormányzó talán úgy gondolta, hogy ha engedi deportálni a zsidókat, akkor a megszálló erők kivonulnak hazánkból.” Lásd: Karsai László: Zsidódeportálás – felelősség és részvétel. HVG 2011. június 7.

⁸ „Gyenge vigasz, hogy Európában utolsóként szállították el tőlünk, Magyarországról a vidéki zsidóságot, és, hogy a kormányzónak 1944. július 7-én majd 300 ezer pesti zsidót sikerült megmentenie az esztergomi páncélosok hathatós segítségével, amint ezt akkor hallottam, minden bizonnyal a történelmi egyházak vezetőinek figyelmeztetésére, kérésére, esetleg külföldi politikusok és más közéleti férfiak intésére... Valamennyien azon a nézeten álltunk, hogy ez az akció a magyar történelem szégyenfoltja marad, még akkor is, ha a magyar kormánynek éveken át sikerült elhárítania fenyegető veszélyt, és ha mindez nem is terheli a magyar kormányt, az igazán legális magyar kormányt, még akkor is, ha ebben a könyörtelen akcióban a magyar nép túlnyomó többsége nem vett részt, sőt nem is tudott róla... Az tény, hogy a háború alatt a magyar kormány megteette a zsidókat, a lengyeleket, a franciákat és egyéb menekülteket. Igen, mentegette akkor is – különösen a zsidókat-, amikor az európai országokból már elhurcolták őket, sőt nem is a németeknek kellett elhurcolni őket, erről maguk az egyes országok gondoskodtak.” Gyönyör 1995–2000: 116–122.

kínvallatásokkal, máglyahalálokkal, amelyek már soha nem tehetőek jóvá. Indítványuk a fogolytábor fala közt maradt, azonban fogságuk megélésében sokat segített, hogy egymás közt szabadon beszélhettek az aktuális helyzetet befolyásoló múltbéli eseményekről.

A háborús évek mellett a háború utáni lehetséges forgatókönyveket is megpróbálta újragondolni visszaemlékezésében. A magyarság történelmének viharos időszakát összegezve megállapította, hogy a magyar népnek Európában alig alakult ki jövőképe. Talán az átélést nevezheti annak. Szomorú jövőkép, még szomorúbb jövő. Felteszi a kérdéseket, miszerint ki tudhatja, hogy meddig fog tartani? Ki tudhatja, hogy nekünk mikor lehet jövőt tervezni és építeni úgy, mint ezt a nyugati államok népei teszik? Vagy nekünk továbbra is a megmaradásunkért folytatott harc lesz az osztályrészünk? De meddig? Addig, míg magyar él e földön? Hisz ilyen embervesztés még soha nem érte a magyarságot.

Mindannyiukban felmerült a kérdés, hogy ezt a veszteséget mikor fogja bepótolni a magyarság, akár a trianoni Magyarország területén, akár a határon túl? Felmerült az a jelentős kérdés, hogy vajon a későbbi generációk felelősek lesznek-e elődeik bűneikért? Hosszas megvitatás után arra jutottak, hogy bár felelősek nem lesznek, sokáig lesz min szégyenkezniük. Sokan közülük úgy vélték, hogy a határon túli magyarokat is veszély fenyegeti, bíróságok várnak rájuk, mert a bűnüldöző szervek igyekezni fognak őket elítélni. Gyönyör maga sem bízott a szabadságban, azonban papírra vetette, hogy tisztában van képességeivel is. A társaság tagjai több jóslatot fogalmaztak meg a jövővel kapcsolatban. Kérdéses, ezek mennyire voltak valóságok, vagy mennyire befolyásolta ezt a „jövőbe látást” az a közel öt évtized, melynek távlatából Gyönyör József megírta visszaemlékezését a táborbeli időszakról.⁹

Leírásában azt állítja, a társaság tagjainak nézete szerint a 20. század – Európa keleti felében – minden bizonnyal a szlávoké lesz, s egyes országokban a hatalmat – kevés kivétellel – a kommunista csőcselék fogja a kezében tartani Moszkva felügyelete alatt. Tisztában voltak azzal, hogy Európa nem fog a segítségünkre sietni, és erkölcsi segítségben sem támogatja majd Magyarországot. Gyönyör nagyon sajnálta, hogy az orosz megszállás és a kommunisták térhódítása a jövőben semmit, vagy nagyon keveset fog tudni az életben megvalósítani úgy, amint azt szerette volna. Már persze akkor, ha mindezen túl lesz és életben marad. Mindennek ellenére szilárd meggyőződésük volt, hogy mint korábban oly sokszor más népeket, most az oroszokat is éppúgy lerázzuk magunkról. Tisztában voltak azzal, hogy a második világháború nagyon nagy károkat és veszteségeket hagy hátra. Tudták,

⁹ „Mi várható a jövőben? A nyakunkba ültetik a kommunista vircsaftot, a moszkvai emigrációt, amelynek alig volt tekintélye a többi külföldi, de még a hazai szovjet vezetők előtt is. Jön a feljelentgetések időszaka, a koholt vádak világa, az ártatlan emberek üldözése, a személyi bosszú és leszámolás, s mindehhez járul majd a nyomor, mint a Szovjetunióban. S majd jön a párt, a mindenható! Aki boldogulni akar, aki jobban akar élni, aki a jövőjét akarja megalapozni, az majd beáll a pártba, úgy, mint a szovjet birodalomban tették. Ők lesznek a megbízhatók, ők lesznek a kiváltságosok, ők lesznek a mindenre alkalmasok, mindenre kaphatók.” Gyönyör 1995–2000: 124–147.

hogy az orosz megszállás áldozatainak száma akár még a háborús veszteségeket is meghaladhatja, és újra újjá kell építeni a csonka Magyarországot. Ennek ellenére hittek a magyarság jövőjében. Mindannyian hittek a magyarság feltámadásában. Ez a hit volt az, és ezek az eszmecserék voltak azok, amelyek végig erőt adtak számukra a fogságban töltött időkben.

1945 áprilisában már szárnyra keltek olyan hírek, hogy felszámolják a Temesvár melletti fogolytábort, és jelentkehetnek a hazatérni vágyók. Olyan hírek is keringtek, hogy Beneš hazaviteti a csehszlovák foglyokat, amire, mint később kiderült, nem került sor. Gyönyör úgy döntött, ennek ellenére inkább a magyarországi magyar társaival marad. Elsők közt jelentkeztek a hazatérni vágyók közé, s várták, mi lesz ennek a hirtelen jött és meglehetősen gyanús lehetőségnek az eredménye. Hónapokig tartó szervezkedést követően végül 1945. július 5-én hagyta el épségben a tábor. A magyar csoporttal együtt marhavagonokban és gyalogszerrel tért vissza Magyarországra, ahol július 7-én megkapta az ún. „szabadonbocsátási levelet”.¹⁰

Mialatt ő a fogságban sínylődött, édesanyja és húga a pesti belvárosban vészelték át az ostromot. Húga a Kammermayer-szobor körül segédkezett az elesettek ideiglenes eltemetésében. Az ekkor átélt szörnyűségek életük végéig kísértették a család tagjait.¹¹ Édesapjuk, aki 1939-ben Franciaországból nem tért haza, hanem a kanadai Calgaryban talált a maga számára munkát, s onnan tartotta családjával a kapcsolatot, abban reménykedett, hogy családja túléli a háborús és háború utáni megpróbáltatásokat.

Gyönyör József 1945. július közepén tért vissza a hadifogságból Budapestre. A szétbombázott romvárosban, visszaemlékezése szerint, nagyobb fájdalom járta át, mint a táborban, ahol minden veszély közepette megmaradt magyarnak, és mindenkor Magyarországot tartotta hazájának. Viszont ekkor kellett rádöbennie arra, hogy a háború az ő életét is tartósan tönkretette. A Dalmady utcai 3–5. szám alatti lakóház házmesterétől megtudta, hogy édesanyja és Lenke húga szerencsésen átvészelte az ostromot és életben van. Mindössze egy hét budapesti tartózkodást követően családja után indult Egegre. Ez az út sem volt izgalommentes, ugyanis Vácon ismételtelen elfogták az oroszok. Ezúttal azonban sikerült megszöknie, hogy tovább folytassa útját Haza, ahová már sikeresen meg is érkezett július 15-én.

Gyönyör József, miután eldöntötte, hogy vissza akar térni szülőföldjére, tisztában volt azzal, hogy szépreményű budapesti pályafutásának örökre búcsút inthet, hiszen a határ túloldaláról nem vállalhat majd munkát Budapesten. Még nem tudhatta persze, hogy a két állam közti viszonyok mennyire el fognak mérgesedni, mint ahogy azt sem láthatta előre, hogy mindkét állam a szovjet zóna részeként szigorú kommunista pártállami rendszert fog kiépíteni, amellyel majd nem fog tudni azonosulni.

Rövid budapesti tartózkodást és terepszemlét követően elindult családja után a felvidéki községbe, ahol azonban kétségbeesésére nem találta édesanyját. Az asszony ugyanis előző héten kapta meg levelét, melyben a temesvári hadifogságról

¹⁰ Gyönyör 1995–2000: 165.

¹¹ Családja háborús emlékeivel is megismerkedhetünk visszaemlékezésében.

írt, s haladéktalanul megindult fia felkeresésére. Szerencsére azonban Budapesten az ismerősök tájékoztatták arról, hogy gyermeke hazaindult Egegre.

Gyönyört hazatérését követően súlyos hastífusz döntötte ágyának. A hónapokig tartó lábadozást követően nem távozott nyugatra, annak ellenére, hogy a lehetőség adott volt számára, hisz édesapja s nagynénje családjával is Kanadában várt rá. Úgy érezte, hogy szakmai, emberi tennivalója őt a szabadságvágynál erősebben a szülőföldjéhez köti, ezért maradnia kell mindaddig, amíg arra lehetősége van. Nem hagyhatta el édesanyját és hűgát, mert mint arról visszaemlékezésében érzelemgazdagon írt, úgy érezte, még sok megpróbáltatás fenyegeti őket.¹² Folyamatosan nyomon követte a két ország politikai sajtóját, s jogászként is tisztában volt azzal, hogy az 1945. áprilisi kassai kormányprogram, az 1946. február 27-i lakosságcsere-egyezmény, a reszlovakizációs kormányrendelet, illetve a Beneš-dekrétumok egyike alapján elrendelt csehországi deportálások valójában a szlovákiai magyarság teljes felszámolását célozták.¹³

Családja elbeszéléséből megtudta, hogy korábban már kereste a csehszlovák politikai rendőrség, ún. NB II. egyik tagja, Štefan Šmidt, s hogy már előkészítették helyét a korponai kőbányában létesített munkatáborban is, ahová elsők közt akarták vinni, ez alól csak azért sikerült megmenekülnie, mert hazatérését követően ledöntötte egy súlyos hastífusz, s élet-halál harcot vívott a kórral, ezzel 1946 júniusáig munkaképtelenné válva. Az otthon töltött első napokban értesült a faluban történt eseményekről, meghallgatta az elbeszéléseket az oroszok bevonulása utáni időszakról. Nemcsak az ő és családja, hanem a falu és annak lakossága életében is tragédiák sorát hozta ez az időszak. Lábadozása alatt a szlovák lapokból fokozatosan tájékozódott a külvilág híreiről. A sajtóból értesült arról is, hogy a Csehszlovák kormány április 5-én programot fogadott el Kassán, melynek fő részei a csehszlovákiai nemzetiségeket érintették, kertelés nélkül kimondták, hogy a németeket és a magyarokat meg kell fosztani csehszlovák állampolgárságuktól. Ezen rendelet értelmében 1945. augusztus 10-től a nem kivételezett helyzetben lévő németek és magyarok elveszítették állampolgárságukat. Ettől a naptól kezdve a magyarság jog szerint is hontalanná vált, s inntől kezdve azt tehettek velük, amit csak akartak. A rendelet IX. cikkelye értelmében földjeiket és vagyonukat minden kártérítést nélkülözve el kellett kobozni, s azokat a szlovákok és csehek közt szétosztani. A kormányprogramot a kollektív felelősségre vonás szelleme hatotta át.¹⁴

¹² 1968. augusztus 20-át követően ismét aktuálissá vált a „menni vagy maradni” kérdése. Ebben az időszakban sokan vándoroltak nyugatra, s ennek hatására vetette papírra Gyönyör József, mennyire fontos neki, hogy hazájában, szülőföldjén maradjon: „Menni vagy maradni? Maradtam. Bármennyire is mostoha volt hozzám az elmúlt évtizedekben ez a föld, mégis a szülőföldem. A negyed évszázaddal előtti világégés után is ide jöttem haza, és a szlovákiai magyarság legnagyobb megpróbáltatásainak idején sem lettem hozzá hűtlen. Vállaltam a kisebbségi létet, annak bizonytalan jövőjével együtt. Azt a népet pedig, amellyel sorsközösség fűz össze sohasem hagyhatom cserben.” Új Szó 1968. szeptember 28. 5.

¹³ A szlovákiai magyarság jogfosztottságának korszakával minden megjelent munkájában találkozhatunk, azonban legrészletesebb feldolgozásával a Közel a jog asztalához c. könyvében ismerkedhetünk meg.

¹⁴ A kassai kormányprogram és a Beneš-dekrétumok és a magyarok jogfosztottságának részleteiért lásd: Soňa Gabzdilová-Olejníková, Milan Olejník, Štefan Šutaj: Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch I. Prešov 2005.

Sorra jutottak el hozzá a hírek a magyarok sérelmeiről: elveszített munkahelyekről, nyugdíjmegvonásokról, nemzeti gondnokság alá helyezett üzemekről, műhelyekről, iskolákban történő nyelvhasználat korlátozásáról, gyűjtőtáborokba, munkatáborokba való hurcolásokról, saját lakásukból való kitoloncolásokról. Számos olyan esetről hallott, amikor a magyarokat atrocitás érte nemzetiségük miatt, s számtalan eset esett meg, melyről nem szerezhettek tudomást. Kezdetét vette a szlovákiai magyarok kálváriája, a magyar kisebbség golgotája.

Visszaemlékezésében felteszi a kérdést, érdemes volt-e meghalni ezért az utókorért, ezért a hazáért, vagy rokkantként élni le az életet, ha a mai magyar nemzedék tagjai – kevés kivétellel – még együttérzést sem tanúsítanak a második világháború hősei iránt? Fájdalmasnak tartja, hogy a fiatal nemzedék feledi és feledteti a második világháborút és mindazt, ami utána érte a magyarságot.

Utólag is úgy látta, az oroszok bejövetelével gyakorlatilag kettétört az élete. Körbevették Budapest városát, géppuskatűzzel támadtak rá, megsebesítették, fogságba zárták, súlyos betegségbe hajszolták. S mikor mindennek vége lett, és csodával határos módon életben maradt, szülőföldjén, egy idegen országban kell élnie. Idegenben, mert nem kapta vissza csehszlovák állampolgárságát, s nem tudhatta, azzá válik-e valaha. Kezdetől fogva szembesülnie kellett azzal, hogy elkobozzák a magyarok házait, földjeit, üzleteit, minden ingó és ingatlan vagyonukat, s talán még szülőföldjükről is kidobják őket.¹⁵

Félelemmel nézett a jövőbe. Félelemmel, ugyanis tartott tőle, hogy a hatalom rövidesen magyargyűlölő szlovák nacionalisták és bolsevikok kezében összpontosul majd. A félelem ellenére eszébe ötlött a tábori társaság azon nézete, miszerint a magyarság jobb és szebb jövőbe vetett bizalmát nem szabad feladni semmilyen körülmények között, nem szabad róla lemondani, még a nemzet reménytelennek látszó helyzetében sem, ugyanis majd minden visszatérhet, ami valamikor magyar volt – ha egy kis módosítással is.

Hiába a jövőt ölelő félelem, 1945 karácsonyán még senki nem vehette el tőlük, ettől a ma már nyelvhatár szélén egyensúlyozó kis falutól azt, hogy az itt összegyűlt három közösség, az egegiek, a gyügyiek és a szalatnyaiak az éjféli misén magyarul énekelhessék a Mennyből az angyalt.

S jóllehet mélyen átérezte a csehszlovákiai magyarok jövőjével kapcsolatos fenyegetéseket, a maga eszközeivel igyekezett a tartós maradásra és a megmaradásra berendezkedni. 1946 júniusában az ország fővárosába utazott, hogy Prágában vállaljon munkát, kikerülve így a szlovákiai magyarelles hangulat nyíltan diszkriminatív szabályozásait. Mindezt csupán tartózkodási engedéllyel tehette meg, ugyanis a csehszlovák állampolgárságot ekkor még nem kapta vissza. A rövid ideig tartó prágai próbálkozások után, az 1948. februári csehszlovák kommunista hatalomátvételt

¹⁵ A szlovákiai magyarok háború utáni jogfosztottságát és a Kassai Kormányprogram részletes leírásával ismerkedhetünk meg visszaemlékezéséből. Lásd: Mi hír járja az országban? Gyönyör 1995–2000: 215–220.

követően visszatért Szlovákiába. Az év végén a Korponai Járási Nemzeti Bizottság alkalmazottja lett, majd 1950-tól a Besztercebányai Kerületi Nemzeti Bizottság munkatársává vált. A csehszlovák állampolgárságot csupán 1955-ben kapta meg.¹⁶

Csehszlovákiai magyar körökben ismertté és elismertté az 1968–1969-es években kifejtett kisebbségi, alkotmányjogi, törvényelőkészítői és publicisztikai munkássága tette, aminek köszönhetően 1969 januárjától Dobos Lászlónak, a szlovák kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszterének felügyelete alatt létrehozott nemzetiségi kormányhivatalban kapott osztályvezetői beosztást.¹⁷

1969-től a kormányhivatal nemzetiségi főosztályának munkatársaként igyekezett kiharcolni, hogy a nemzetiségi alkotmánytörvény végrehajtási dokumentumai a lehető legtöbb jogot biztosítsák a szlovákiai magyarságnak. A Szlovák Szövetségi Köztársaság megalakulását követően Dobos László, az egyetlen magyar tárca nélküli miniszter a Nemzetiségi Titkárság állományába emelte.¹⁸

1968–69-es hírnevét követően, a normalizáció éveiben egyre inkább háttérbe szorult. Ebben az időszakban is folyamatosan írt, azonban munkái nem kerülhettek kiadásra. Nyugdíjazása egyfajta megváltásként hatott rá. Visszavonult Egegre, húga, Lenke társaságában pihente ki fáradalmait, miközben továbbra is megállíthatatlanul írt. Az élete során átélt megpróbáltatások, viszontagságok és megalázások ihlettel szolgáltak számára, megtálosodott munkájában. Az 1990-es években sorra jelentette meg jogtörténeti elemzéseit. Emellett gyakorta írt az Új Szónak, valamint a Szabad Újságnak is. Munkáit azonban a közönség nem értékelte. Míg mások sajtóméltatást és odafigyelést kaptak, addig az ő munkásságára alig-alig figyelt fel valaki. A szlovákiai magyarság közönyössége és nemtörődömsége mély nyomot hagyott személyiségében.

Míg mások kitüntetések sorát kapták, addig Gyönyör Józsefet életében mindössze a Szlovák Köztársaság Ezüstplakettjén és egyetlen nívódíjon kívül másra nem méltatták. Ez a mellőzöttség mélyen lesújtotta és csalódással töltötte el. Vigasztalhatatlanná vált, nem látta értelmét annak, hogy a mélységes csend után, ami a kétezres évekig övezte, feltámadjon iránta az érdeklődés. Ez volt az oka annak, hogy a neki ítelt Kemény Zsigmond-díjat sem vette át. 2003-ban, életének 83. évében értékes hagyatékot hátrahagyva távozott az élők sorából. Mindvégig aktívan tevékenykedett és vetette papírra gondolatait, ám, ahogy ő mondta „dolgozom, de már csak a fióknak írok.”¹⁹

¹⁶ Fónod Zoltán 2003/2: 55–58.

¹⁷ Mács József 2003: 6.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Korpás Árpád 2003: 6.

Gyönyör József munkássága a prágai tavasz idején

Az 1968-as év több szempontból is fontos évnak bizonyult Gyönyör József életében, ugyanis ez volt az az időszak, amikor először jelenhettek meg leplezetlenül írásai. Ettől az időszaktól eltekintve rendre akadályok gördültek művei megjelenése elé. Mint közíró 1968-ban elsőként vitte vásárra a bőrét, és tájékoztatta az Új Szó olvasóit a csehszlovákiai magyarságot ért második világháborút követő eseményekről. Ez a vállalkozás akkor még nem volt teljesen kockázatmentes, azonban Gyönyör, vállalva az esetleges kockázatot, egymás után jelentette meg írásait a lap hasábjain. Mindez egészen 1968. március 7-éig vezethető vissza, amikor az Új Szó egyik szerkesztője megkérte, hogy írjon a lapba, azonban ő ezt visszautasította arra hivatkozva, hogy nem akar „zöldellő szövetkezeti táblákról írni, meg arról, hogy jól fizet-e a gabona, sárgul-e már a kukoricaszár, lesz-e bő szőlőtermés, híznak-e a közösbő a sertések, s milyen a tejhozam.”²⁰ Hozzátette, hogy amiről szeretne, arról pedig úgysem szabad, így nem szándékozik élni az ajánlattal. Ennek ellenére a lap szerkesztőjének érdeklődésére elmondta, hogy a téma, melyekben hajlandó lenne újra tollat ragadni, kizárólag a csehszlovákiai magyarság jogi, politikai helyzetének, a cseh–szlovák viszony rendezésével párhuzamos nemzetiségi szabályozásnak a kérdése.

Szándékát a januártól a nemzetiségi érdekvédelem iránt egyre nyitottabbá vált pozsonyi szerkesztőség örömmel fogadta, s ez a márciusi beszélgetés vezetett oda, hogy Gyönyör újra írni kezdjen, és közíróként vonuljon be a szlovákiai magyarság köztudatába. Saját elmondása szerint a beszélgetést követő időszakban gondolatai állandóan a jelen és múlt közt kalandoztak, s amint lehetősége volt rá, papírra vetette azokat. Mindazt, ami 1945 óta történt a csehszlovákiai magyarsággal. Gondolatban újra és újra átélte a jogfosztottságot, az anyanyelvtől való megfosztottságot. Képtelen volt szabadulni a gondolattól, amikor a cseh országrészekbe hurcolt magyarok közt a főtereken válogattak a cseh gazdák. Maga előtt látta a reszlovakizáció hatásait – gyermekeket, akik az iskolában nem értették az idegen szót, megszegyenült családfőket, akik őseiket, nemzetiségüket és anyanyelvüket megtagadva mentették létüket. Felvillant előtte azok arca, akik többé nem léphettek be saját otthonaikba, mivel ott már idegen kezek vágták be előttük az ajtót. Ezek az emlékek ösztönözték arra, hogy ennek a magára hagyott csehszlovákiai magyar közösség védelmére keljen, és tegyen próbát az őt ért sovíniszta támadások visszaverésére, és e mellett tájékoztasson arról, mi történik Csehszlovákiában, arról, miképp is képzeli itt az „emberarcú” szocializmust.

Gyönyör első, 1968-as írása ezeknek a gondolatoknak a szellemében született meg, magán hordozva a magyarság létszáma megfogyatkozásának terhét, s a nemzethalál vízióját. Így született meg a *Mi lesz velünk magyarokkal?* című írásának alap gondolata, amely a pozsonyi Új Szó című napilapban megjelent 1968-as cikksorozatának

²⁰ Az 1968-ban megjelent írásait a rendszerváltást követően összegyűjtve, könyv formájában is kiadta. Gyönyör 1990: 5.

kiindulópontja volt. A prágai tavasz évében megjelent írásai mind az akkori adott helyzetből adódó magyar nemzetiségi vitakérdésekre, teendőkre koncentráltak. A Mi lesz velünk magyarokkal? igen pregnánsan fejezte ki a bizonytalanságot és reménykedést, amelyet a lap piros betűs címlappal megjelent március 15-i számában közölt Csemadok-állásfoglalás nyomán. Ez viharos gyorsasággal elterjedt a hatszáz ezres magyar kisebbségi társadalomban.²¹ Gyönyör gondolatébresztő cikke akaratlanul és előzetes egyeztetések nélkül az állásfoglalás programját erősítette fel, s ez a proaktív magatartás végigkísérte a következő másfél év publicisztikai és jogvédelmi munkásságát.²²

A Csemadok országos és járási politikusaival, az Új Szó vezető és a többi szlovákiai magyar lap szerkesztőivel, a szlovákiai magyar írók többségével együtt a prágai tavasz idején az ő írásai voltak azok, amelyek mozgósítani tudták a pártállami passzivitáshoz szokott szlovákiai magyar közvéleményt. Nagyon gyorsan átlátta, hogy a magyarelles szlovák nacionalizmus tudatos és agresszív kihasználása jórészt Dubček és a reformpárti csehszlovák kommunista vezetés ellen irányult. Ezeket a megérzéseit összekapcsolta a háború utáni jogfosztottság éveiből őrzött emlékekkel: „Amikor 1968-ban a csehek és a szlovákok az emberarcú szocializmusért szálltak síkra, és hozzáálltak a szövetségi államuk megteremtéséhez, s amikor ezzel egy időben a jogfosztottság szomorú éveinek szellemében a magyarságot ismét egyik támadás a másik után érte, amikor újra megjelent a „Magyarok a Duna mögél” rossz emléké jelszava, felvetődött bennem a kérdés: S vajon velünk, magyarokkal mi lesz? Lelki szemeim előtt megjelentek az országból kiebrudalt földönfutók, hallottam a Csehország felé robogó, magyar deportáltakat szállító tehervonatok zakatolását, láttam a reszlovakizációs bizottságok előtt nemzetiségüket megtagadni készülő családapákat, és tollat ragadtam, tollat kellett ragadnom, hogy a tények, az igazság fegyverével harcoljak a csehszlovákiai magyarság jogaiért, hogy megismertessem népemet a fájdalmas múlttal és tájékoztassam a bizonytalan jövőről.”²³

Írásaival erőt adott, s hatására sorra születtek azok az publikációk, melyekben írók, újságírók, szenvedélyes igazságkeresők vetették papírra a történelmi idöket, s a magyarság emberi és nemzeti kisebbségi jogai érdekében vállalták később a megtorlásokat is. Gyönyör József egyike volt azoknak, akik 1968 tavaszát követően az 1945–48-as években elszenvedett magyarüldözés sérelmeit feltárták, és tudós alapossággal keresték a jogegyenlőség lehetőségeit.

²¹ Az Új Szó március 15-i számában hozta nyilvánosságra a Csemadok Központi Bizottságának. Állásfoglalását a CSKP KB és az SZLKP KB januári határozatához és javaslatait a nemzetiségi kérdés megoldására, amely értelmében a Csemadok tagjai, Csehszlovákia magyar nemzetiségű polgárai, munkások, parasztok, értelmiségiek, párttagok és pártonkívüliek kijelentik, hogy teljes egészében egyetértenek Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága decemberi és januári ülésének, valamint Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága januári ülésének határozataival és az ezek következtében azóta beállt változásokkal. Új Szó 1968. március 15. 1

²² Ezt a cikkét eredetileg a március 15-i számban tervezték megjelentetni, de a Csemadok-állásfoglalásnak jelentősége miatt elsőbbséget kellett adni. Így azután március 19-én, József napján látott napvilágot. Gyönyör bevallása szerint ez volt élete legszebb névnap ajándéka. Az olvasók viszont joggal gondolhatták, hogy Gyönyör frissen, elsőként reagált a Csemadok-állásfoglalásra.

²³ Gyönyör 1990: 77.

Mindig a legidősebb eseményekből indult ki, s rendszerint azt védte írásaiban, ami a legtöbb, leghevesebb támadást kapta, mindig a valótlannal s igazságtalannal szállt vitába. Írásait a múltból figyelmeztetésnek szánta a jelennek, s mindezt azért, hogy a jelen és jövő nemzedékei tudomást szerezzenek arról, ami a negyvenes évek második felében történt a magyar kisebbséggel, s hogy mindez tanításul szolgáljon, hogy mire is képes a nemzeti elfogultság és a magyargyűlölet. S tette ezt abban bízva, hogy ezen ismeretek megszerzése talán közelebb hozza a magyar és szlovák népet egymáshoz, és segítséget nyújt a valós és vélt sérelmek tisztázására, ezzel is elősegítve a demokrácia alapjainak lerakását és az európaivá válást.²⁴

Írásaiban, mint korábbi visszaemlékezésében is tapasztalhattuk, erősen dominálnak az 1945-ös események. Hangulatukat meghatározzák a magyar kisebbség jogi helyzetével kapcsolatos jogos elvárások, a demokratizálódó közéletben kínálkozó lehetőségek, s a velük szemben egyre agresszívabb hangnemben fellépő szlovák nacionalizmus támadásai. Mindezt tetézi a magyar kisebbséget ért történelmi sérelmek felidézése. Így például visszatérő témája a jogfosztottság, a reszlovakizáció, a lakosságcsere, az anyanyelv használatának betiltása, vagyis a magyarság 1945 utáni kálváriája. S minthogy ezek az események Gyönyör József egész életét végigkísérték, s az aktuális politikai helyzet, alkotmányos jogok, tervezetek elemzése során történelmi érvként, személyes, érzelmi argumentumként vissza-visszatérnek. Így nem meglepő, hogy egyik-másik sajtócikkét olvasva úgy érezzük, már igazán magunkévá tettük a témát, hisz Gyönyör a legapróbb részletességgel tárja fel az olvasó előtt a múlt eseményeit, azt beleszőve az aktuális helyzet bemutatásába.

Gyönyör József 1968 tavaszán írásaiban többek közt az 1945–48-as években elszenvedett magyarüldözés sérelmeinek feltárására fektette a hangsúlyt, és kereste a jogegyenlőség lehetőségeit. Egy olyan hazában kereste azokat, ahol még 1968-ban is érvényben voltak olyan rendelkezések, amik alapján megkülönböztetés érte az ország egyes polgárait. Mindez annak ellenére, hogy a Deklaráció I. cikkelye szerint minden ember szabadnak és egyenlőnek születik.

S amennyiben minden ember egyenlőnek születik, „miért történhet meg az, még a huszadik század közepén is, hogy emberek százazreit különböztetik meg Európában faji, nemzetiségi alapon?” – teszi fel a kérdést Gyönyör József 1968 májusában megjelent cikkében. Annak ellenére, hogy a Deklaráció kimondja az egyenlőséget, a csehszlovákiai kisebbség lépten-nyomon ilyen megkülönböztetésekre lelt még 1968-ban is. Ez világosan látható akár az okmányokból és igazolványokból, ugyanis Csehszlovákiában a személyi igazolvány²⁵ 5. pontjaként a nemzetiség feltüntetése kötelező volt, annak ellenére, hogy ezt sem a törvény, sem annak végrehajtási utasítása nem sorolta fel szükséges adatként. Ezzel kapcsolatban Gyönyörben felmerül a kérdés, hogy: „Vajon a nemzetiség feltüntetése feltétlenül szükséges a személyazonosság

²⁴ Uo. 5–8.

²⁵ A személyi igazolványon kívül számos iratban feltüntetendő volt a nemzetiség. Gyönyör többek közt a káderlapot, a külföldre postázandó küldemények kiviteli engedélyét és az iskoláskorú napközis gyermekek menzai étkezésének kérelmét említi.

megállapításához?” Továbbá is kérdéses maradt, hogy ebben az esetben hol érvényesül a Deklaráció 2. cikkelye, amely kimondja, hogy mindenkit megillet a Deklarációban felsorolt valamennyi jog és szabadság, bőrszínére, nevére, nyelvére, vallására, politikai vagy egyéb meggyőződésére, nemzetiségére vagy szociális származására, vagyonára, családjára, illetve egyéb pozíciójára való bárminemű tekintet nélkül.²⁶ A nemzetiségek jogainak és szabadságának kérdése továbbra is terítéken maradt, s a föderációs átalakulás mellett számos írása tárgyát képezi.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság föderatív állammá való átalakulásának gondolata ekkor már hónapok óta országszerte a „szóbeszéd tárgyát képezte”. A Komenský Egyetem Jogi Karának kommunistái is nyilatkozatot tettek a cseh és szlovák nemzet államjogi viszonyának rendezéséről, melyben leszögezték, hogy a két nemzet viszonyának eddigi alakulása nem kielégítő. Úgy vélték, a legjobb megoldás a föderatív átalakulás lenne, amelyet a Kassai Kormányprogram értelmében rögzítenének. Ennek értelmében Csehországban és Szlovákiában nemzeti, államhatalmi és végrehajtó szervek létesülnének, tehát mindkét országrész saját törvényhozói testülettel és kormánnyal rendelkezne. A közös ügyek intézése pedig a központi szervek hatáskörébe tartozna. Ez a javaslat volt az, amely 1968-ban leginkább foglalkoztatta Csehszlovákiát, s amelytől bizonyos tekintetben a lakosság jövője függött.

A csehek és szlovákok nemzetiségi viszonyainak rendezésére tehát ezen tervezet értelmében a Kassai Kormányprogram szolgálna. De felmerül a kérdés, hogy csupán e két nemzet nemzetiségi viszonyainak rendezése időszerű-e? Mi a helyzet az ország területén élő többi nemzetiséggel? Mi a helyzet a csehszlovákiai magyarsággal? Be kell érniük azzal, hogy immár a Csehszlovák állam „tisztelőbeli” polgárai lehetnek?²⁷ 1945-ben a magyarságot egyszer már megörvendeztette a fent említett kormányprogram. Nem lenne időszerű a magyarok nemzetiségi jogainak rendezése éppúgy, mint a testvérnemzeteké?²⁸ Tény, hogy a magyarság alkotmányos jogai 1945 óta már szélesedtek, azonban az alkotmány adta lehetőségek kihasználása már nem volt kellőképp lehetséges, melynek következtében a nemzetiségi élet terén nagyobb változás nem történt, mint az őt ért sérelmek feltorlódása. A nemzetiségek 1968-ban még mindig

²⁶ Új Szó 1968. május 9. 5.

²⁷ 1945-ben a Kassai Kormányprogram értelmében a német és magyar kisebbségeket megfosztották csehszlovák állampolgárságuktól.

²⁸ Csehszlovákia alkotmányának és a nemzetiségi viszonyoknak a változása 1945-től: - Az 1948. évi alkotmánylevél II. cikkelye alapján a „Csehszlovák Köztársaság két egyenjogú szláv nemzetnek, a cseheknek és a szlovákoknak egységes állama”. Az 1956. évi 33. számú alkotmánytörvény értelmében a Szlovák Nemzeti Tanács hatáskörébe tartozik, hogy az egyenjogúság szellemében kedvező feltételeket biztosítson a magyar és az ukrán nemzetiségű állampolgárok gazdasági és kulturális életének fejlődésében. Az 1960-ban módosított alkotmánytörvény 1. cikkelye szerint a Csehszlovák Szocialista Köztársaság két egyenjogú testvérnemzet (már nem szláv), a csehek és a szlovákok egységes állama. Az új alkotmány további rendelkezései már elismerik a nemzetiségeket, ám az I. cikkely mégsem tünteti fel őket egyenjogú társadalmi tényezőként! Továbbra is a Szlovák Nemzeti Tanács kötelessége marad a magyar és az ukrán nemzetiségű állampolgárok „általános” fejlődését biztosítani, valamint a 25. cikkely értelmében az államnak kell biztosítania a magyar, az ukrán és a lengyel nemzetiségű állampolgárok anyanyelvi oktatásának és kulturális fejlődésének minden lehetőségét és eszközeit.

nem rendelkeznek saját intézményekkel, holott a nemzeti lét kiteljesedéséhez, mint azt a csehek és szlovákok is nagyon jól tudják, saját intézményekre van szükség. Húsz éven keresztül még mindig nem adódott lehetősége arra, hogy beleszólhasson saját sorsának irányításába, ugyanis sem saját államhatalmi, sem végrehajtó szervvel nem rendelkezik. Annak ellenére, hogy az alkotmány 25. cikkelye már lehetővé tette, még 1968-ig sem jött létre a magyarságnak sem tudományos, sem kulturális intézménye, sem az anyanyelv használata, de még a kétnyelvűség biztosítása sem valósult meg. Még mindig nem engedélyezték a helyiségnevek magyar nyelvű használatát, senki nem irányítja a magyar iskolaügyet, a magyar lap- és könyvkiadás gyerekcipőben jár, a rádió magyar nyelvű adásai meglehetősen gyengék. Mindennek ismeretében cseppet sem meglepő, hogy a csehszlovákiai magyarság sokkal jobban tájékozódott a határon túli helyzetről, mint a hazairól.

Még mindig nincs saját államhatalmi és végrehajtó szervük. Eddig mindig csak róla, de nélküle döntöttek.²⁹

Gyönyör értesüléseit a nyilvánosság elé tárva cikkében kifejtette, hogy a kisebbségben élő magyaroknak nincs ellenvetésük a föderatív államalakulat megvalósítása ellen, viszont a magyar kisebbség többé már nem nélkülözheti a politikai, gazdasági és társadalmi élete kérdéseinek megoldását. A magyarságnak, bár nem lenne ellenvetése a föderatív államalakulat megvalósítása ellen, de azt zokon vennék, ha a föderatív koncepció kidolgozásánál csak a csehek és a szlovákok nemzetiségi viszonyának megoldásával foglalkoznának, és ez kerülne be a párt akcióprogramjába, a kisebbséggel kapcsolatos javaslatok nem. Hangsúlyozza azon kívánságát, miszerint szeretné, ha ezúttal figyelembe vennék azt a tényt, hogy a több mind félmillióes kisebbség már húsz éve várja törvényes jogainak visszaállítását, új életének rendezését a lenini álláspont szerint, európai szinten, a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban.³⁰

Javaslatot tesz az illetékes szervek számára, hogy mihamarabb vegyék fontolóra, nem célszerűbb-e, ha a legfontosabb nemzetiségi problémákat is felvennék a párt akcióprogramjába, ugyanis kétségkívül vitathatatlan, hogy csak törvényes úton lehet a kisebbségek jogait megvédeni minden elhajlással és túlkapással szemben.³¹

A Szlovák Nemzeti Tanács, a CSKP Központi Bizottsága és az SZLKP Központi Bizottsága januári határozatainak végrehajtásával és a társadalom progresszív fejlődésével kapcsolatban jóváhagyott egy nyilatkozatot, amely szerint a legrövidebb

²⁹ 1948 óta egyetlen magyar nemzetiségű politikus sem volt a kormány tagja. Az alsóbb szintű állami szervezetekben is mindössze pár magyar nemzetiségű taggal találkozhatunk. Az üzemekben, vállalatoknál is elvéve töltöttek be vezetői állást.

³⁰ „Mi itt születünk. Ezen a földön éltek apáink és nagyapáink is. Ez a táj a szülőföldünk. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság a mi országunk, a mi hazánk is. Kölcsönös jó viszonyban és barátságban akarunk élni továbbra is hazánk többi népével, de azt ne kívánja tőlünk senki, hogy csupán nemzetiségünk miatt a jövőben is hátrányos helyzetben maradjunk velük szemben. Ezért azt ajánlom, hogy figyelembe véve a valóságot, meg kell vizsgálni, vajon az említett okmány minden rendelkezése kiállta-e a történelmi próbát, s nem ütközik-e az emberi jogokat védő nemzetközi egyezményekbe?” Új Szó 1968. március 19. 5.

³¹ Uo.

időn belül meg kell szüntetni azokat a fogyatékoságokat, amelyek a cseh és a szlovák nemzet államjogi viszonyának aktuális formájában előfordulnak. Ezért az SZNT javasolta az alkotmány megváltoztatását. A módosított alkotmánytörvény feladata többek közt, hogy kettéválassza a Szlovák Nemzeti Tanács törvényhozó és végrehajtó hatalmát, s rábízza a teljes törvényhozó jogkört Szlovákia területén, kivéve azokat a kérdéseket, amelyeket az alkotmány kimondottan a Nemzetgyűlés jogkörébe utalna, továbbá pedig azokat, amelyeknek feladata, hogy a szocialista nemzetköziség elvének szellemében megteremtse a magyar és az ukrán nemzetiség sokoldalú gazdasági és kulturális fejlődésének jogi és politikai feltételeit.³²

Ez a nyilatkozat lényegében nem más, mint a cseh és a szlovák nemzet föderatív szövetségének megteremtését célzó irányzat kifejezője. Gyönyört ebből mindössze a nyilatkozat azon pontja érdekelte, amely a nemzetiségek fejlődésének jogi és politikai feltételeit tartalmazza, amely szerint az SZNT „az egyenjogúság szellemében kedvező feltételeket biztosít a magyar és az ukrán nemzetiségű állampolgárok életének általános fejlődéséhez.” Úgy véli, ez az alkotmányjogi javaslat közel sem elégséges a nemzetiségek viszonyának rendezéséhez a jövőben, és a nyilatkozat „ezen pontjának szövegezése homályos, s elfogadása csak az eddigi tarthatatlan állapotot hosszabbítaná meg”.³³

Amennyiben a nemzetiségek valóban egyenjogúak lennének, amint ezt lépten-nyomon hangoztatja a pártvezetés, akkor immár szükségszerű lenne, hogy a szocialista nemzetköziség szellemében módosítsák az alkotmányt, mégpedig az 1. cikkelyének 2. pontját. Ennek a társadalmi rendről szóló cikkelynek a jövőben feltétlenül tartalmaznia kell azt az alapelvet, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban a két egyenjogú testvérnemzet mellett a nemzetiségek is – velük egy szinten – egyenjogúak. A nyilatkozat további hibájaként említi, hogy az nem említi a nemzetiségek saját öngazgatási szervei megalakításának lehetőségét, ugyanis nézete szerint ezt mindenképp szükséges lenne az alkotmányban rögzíteni, semmiképp nem utalható a SZNT hatáskörébe. Írásában értékítéletet tesz azon felületes ismeretek birtokában lévő véleményalkotók felett, akik az elmúlt időszakokban olyan véleményeknek adtak hangot, miszerint az itteni kisebbségi magyarság ügyét összefüggésbe kell hozni a magyarországi szlovák kisebbség alkotmányjogi helyzetével. Tehát olyan jogokat kapjon az itteni magyar kisebbség, amilyen jogokat biztosítanak a magyarországi szlovákoknak. Ezekben a nyilatkozatokban körülbelül 300 000 szlovákot emlegetnek, ami a valóság felületes ismeretét mutatja.³⁴

Úgy vélte, haladéktalanul szükséges a magyar kisebbség javaslatainak megismertetése a többi nemzetek és nemzetiségek képviselőivel is, bár értetlenül áll a Csemadok nyilatkozatával kapcsolatos cseh és szlovák nyelvű sajtó eddigi hallgatása felett. Írásában szorgalmazza a lakosság köréből küldött javaslatok feldolgozása, s úgy véli,

³² Új Szó 1968. március 29. 9.

³³ Uo.

³⁴ A múltban már sor került arra, hogy a szakértők felelőtlenül alkalmaztak számokat ezzel a két kisebbséggel kapcsolatban. 1948-ban a lakosságcsere terve is azért nem érte el a kitűzött célt – a csehszlovákiai magyarság teljes kicserélését a szlovákiai magyarságra –, mert számukat helytelenül becsülték fel.

halaszthatatlanul létre kell hozni egy előkészítő munkabizottságot, amely az anyagot feldolgozná, és az illetékes szervek rendelkezésére bocsátja majd: „A nemzetiségi kérdés időszerű megoldása nemcsak a magyar kisebbség ügye. A közös érdek közös kötelezettségeket ró államunk valamennyi nemzetiségére. Ezért kell, hogy megtaláljuk a rendezés helyes útját a párt akcióprogramja keretében”.³⁵

Miután cikkében hangsúlyozta a Csemadok nyilatkozatával kapcsolatos cseh és szlovák hallgatást, úgy határozott, a magyar megszólalások mellett ő is beszáll a sorba, hiszen, ahogy azt a Csemadok az állásfoglalásban kimondta: „Javasoljuk mindazoknak a törvényeknek a felülvizsgálatát, melyeket 1945-től a magyar nemzetiségű polgárokkal kapcsolatban hoztak, és a diszkriminációs törvények eltörlését”.³⁶ Ennek fényében szentelt egy terjedelmes írást az Új Szó hasábjain a csehszlovákiai magyarság 1945 után elszenvedett sérelmeinek, ezzel is hangsúlyozva azt, hogy 1968-ra már végképp megérett az idő arra, hogy változásokra kerüljön sor. Itt az ideje a Kassai Kormányprogram rendeleteinek felülvizsgálatára, a magyarok ellen irányuló törvények eltörlésének, valamint elérkezett az idő a magyar nemzeti kisebbség rehabilitálására.

Márpedig vitathatatlan, hogy rehabilitálni kell a kollektív vád alapján sérelmet szenvedetteket, és magát a magyar kisebbséget mint egészet. Mivel az ENSZ az 1968-as évet az emberi jogok nemzetközi évének nyilvánította, így Gyönyör is egybekapcsolta az emberi jogi és a kisebbségi jogi érvelést. Ugyanakkor az 1945–1949 közötti jogfosztottság jogszabályainak a visszavonását is sürgette: „A Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetgyűlése és kormánya rövidesen felülvizsgálja majd a magyar kisebbséggel szemben elkövetett sérelmeket, és a kor követelményei szerint teljes terjedelmében semmisnek nyilvánítja a reszlovakizáció elrendeléséről szóló kormányhatározatot, melynek alapján ma is egész falvak lakossága fél magát magyarnak vallani, továbbá az 1948. évi 245. számú törvény alapján kiadott belügyminiszteri jegyzéket, s mint a csehszlovák törvénytár szegényfoltját hatálytalanít minden diszkriminációs törvényt és rendeletet”.³⁷

Az országszerte folyó nemzeti jogokról szóló viták tisztázása érdekében úgy érezte, mindenképp szükség van egy olyan írásra, melyben a kisebbségek jogait mutatja be a történelem távlatából, ugyanis: „Egyesek azt sem tudják, hogy az itteni nemzetiségi kisebbségek jogait valamikor az alkotmány védte, mások viszont nem ismerik a kisebbségi jogok megszüntetésének idejét és módját. Ezért nehéz helyesen megítélni, hogy az államjogi rendezésre tett javaslatok elégségesek lesznek-e az eddigi deformációk megszüntetésére, s a nemzetek és nemzetiségek tényleges egyenjogúságának megvalósítására”.³⁸ A demokratizálódási folyamat során sokféle nézet és vélemény látott napvilágot. Ebből azonban Gyönyör szerint kizárólag az alapos tájékozódás és a tények tárgyilagos

³⁵ Új Szó 1968. március 29. 9.

³⁶ A Csemadok Központi Bizottságának állásfoglalása Csehszlovákia Kommunista Pártja és Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának januári határozatához és javaslata a nemzetiségi kérdés megoldásához. FKI. Csemadok irattára. KB-IV-5.

³⁷ Új Szó 1968. április 12. 8–9.

³⁸ Új Szó 1968. június 21. 8.

ismerete jelenthet kiutat, ugyanis a legérzékenyebb pontokat még ma is a kisebbségi jog és az államnyelv kérdése jelenti. Éppen ezért célja mindkettő alapos bemutatása, hogy mindenki számára elérhető legyen az érthető, helyes és világos tájékoztatás a tisztázatlan kérdésekben. Ezért látja fontosnak a csehszlovákiai magyarság jogait korlátozó intézkedések bemutatását egészen 1920-tól, hogy azokat az olvasók megismerhessék, emlékezzenek rájuk, és ez által átlátható legyen számukra saját helyzetük jogi szempontból. Ismerteti az 1920. évi alkotmánylevél hatodik fejezetét, aminek értelmében a Csehszlovák Köztársaság állampolgárai fajra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül a törvény előtt egyenlők, s egyazon polgári és politikai jogokat élveztek, a kereskedelmi és magánérintkezésben, a vallást érintő ügyekben, a sajtóban és a nyilvános népgyűléseken bármilyen nyelvet szabadon használhattak. Gyermekük számára biztosította az anyanyelven történő tanulást. Az alkotmánylevél 134. §-ának rendelkezése megtiltotta az erőszakos elnemzetietlenítést! Ez az alkotmánylevél formálisan csak 1948. június 9-vel veszítette el érvényét, tehát a nemzetiségi jogok temetése már korábban elkezdődött, amikor 1945. április 4-én Edvard Beneš kinevezte az új kormányt, és annak első ülésén felolvasták az új kormányprogramot,³⁹ melyből a magyarság számára a VIII. pont jelentős, ugyanis ennek értelmében került sor olyan jogi és gyakorlati intézkedésekre, melyek megpecsételték a csehszlovákiai magyarság sorsát. A 12. számú elnöki dekrétum. Az 1. §-a szerint azonnali hatállyal és térítés nélkül el kellett konfiskálni minden magyar nemzetiségű személy mezőgazdasági ingatlanát. A 28. számú elnöki dekrétum 2. §-a alapján a magyaroktól elkobzott földet csak a cseh, a szlovák vagy más szláv nemzet tagjának lehetett juttatni. A 33. számú elnöki alkotmánydekrétum a magyar nemzetiségű polgárokat 1945. augusztus 10-i hatállyal megfosztotta csehszlovák állampolgárságuktól, míg a 48. számú kormányrendelet és az 1946. évi 65. számú alkotmánytörvény elrendelte, hogy aktív és passzív választójoggal csak szláv nemzetiségű polgárok rendelkezhetnek. Tehát azok a magyarok, akiknek kivételesen megadták a csehszlovák állampolgárságot, nem kaphattak választójogot csak azért, mert más fajhoz tartoztak!

A Szlovák Áttelepítési Hivatal elnöksége 1945. november 4-én kiadott utasítása értelmében „azokat a személyek, akik a mezőgazdaságban tevékenykednek, elvesztették állampolgárságukat, s azt többé nem szerezhetik meg, Csehországba kell telepíteni”. A fent említettek mellett ismertette az elnemzetietlenítés más formáit is, nevezetesen, hogy az államigazgatási szervek megtiltották a magyar gyerekek anyanyelvükön való iskoláztatását annak ellenére, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács 1944. szeptember 6-án kelt 6. számú rendelete alapján meg lehetett volna hagyni az 1938. november 6-ig létesült népiskolákat, 1945-ben azonban mégis megszüntettek minden magyar iskolát.

Ezen történelmi tények ismertetése mellett azonban felhívja a figyelmet arra, hogy nem felejthetjük el, ez ma már a múlt, két évtizeddel ezelőtt történtek, és állami szervek hajtották végre őket. Semmiképp nem háríthatunk morális felelőséget érte a cseh és

³⁹ A kormány programját tartalmazta és nem volt tételes jogszabály.

szlovák nemzetre, ugyanis „a gyűlölet soha nem lehet jó tanácsadó, és válságos időkben nem az érzelmeinkre, hanem egyedül az eszünkre kell hallgatnunk”.⁴⁰

A kisebbségi jogok történeti távlatból való ismertetésén túl felteszi azt a kérdést, hogy „Lehet-e nálunk államnyelv?” Ezzel a kérdéssel a nyár folyamán már többen is foglalkoztak.⁴¹ Megválaszolásához ismételten a jogszabályokból nyer forrást, ugyanis az 1968 júniusában hatályban lévő alkotmány nem említi hivatalos nyelvet, ennek értelmében pedig hivatalos államnyelvről sem lehet beszélni. Ennek ismeretében két lehetőség merül fel, mégpedig ha bevezetik a kötelező államnyelvet, azzal le kell mondani a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságáról, vagy második lehetőségként az egyenjogúsághoz hű maradvá elutasítják a nyelvek hátrányos megkülönböztetését. Megállapítja, hogy amennyiben a nyelvi törvény elrendelné a kötelező államnyelv használatát, azzal odalenne az egyenjogúság.

Írásában felszólít, hogy ha együtt kell élnünk, márpedig nincs más megoldás, akkor feltétlenül meg kell találni a helyzet józan megoldásának a módját. Nem szabad megengedni, hogy a „felelőtlen elemek ellentéteket szítsanak”, s itt az idő, hogy mihamarabb hozzákezdjünk a közös ügyek intézéséhez. Javaslatot tett arra, hogy: „Végre értsünk szót. Ülünk asztalhoz, s rendezzük a felmerült vitás kérdéseket egymás között, a kormányprogram szellemében”. A nyár folyamán már „megszaporodott a szóbeszéd és egyre több hír látott napvilágot”⁴² a nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban. Akadt köztük olyan, amely bizakodással töltötte el a lakosságot, azonban olyan is, melyben „nem volt semmi köszönet”.

Gyönyör Józsefet Szabó Rezső a Csemadok főtitkára már bevonta a szakértői háttéranyagok előkészítésébe, így első kézből tájékozódhatott a nemzetiségi törvény előkészítésével kapcsolatos kormánybizottság 1968. június-júliusi tárgyalásairól.⁴³

Épp ezért úgy látta, elérkezett az idő, hogy a szélesebb közvéleményt is beavassa, s ezzel mintegy nyilvánosságot is teremtsen a kolodeji tárgyalásoknak. Azt remélte, hogy szakszerű publicisztikai anyagokkal a tények tükrében mindenki pontos képet alkothat

⁴⁰ Uo.

⁴¹ A Ludovít Štúr Nyelvtudományi Intézet dolgozói a legfontosabb feladatnak az alkotmány I. cikkelyének módosítását tekintették, mégpedig a következő két pont alapján: A Csehszlovák Szocialista Köztársaság két egyenjogú államalkotó nemzet, a csehek és szlovákok állama. A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban a cseh és a szlovák nyelv az egyenjogú államnyelvek feladatát tölti be. Az alkotmánymódosító javaslataik mellett javaslatot tettek arra, s javaslat formájában egy törvénytervezetet dolgoztak ki, melynek a 2. § 2. bekezdése arról szól, hogy a szlovák nyelv mint hivatalos nyelv használata Szlovákiában a közélet minden területén kötelező legyen. A Csehszlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete azt a javaslatot tette, hogy biztosítani kell az alapvető nemzeti jogokat az ország területén élő nemzetiségi csoportok számára is, s el kell fogadni egy nyelvi törvényt, ami leszögezi, hogy az országban nincs semmiféle kötelező hivatalos vagy államnyelv.

⁴² Gyönyör a nyár folyamán aktívan részt vett a kolodeji tárgyalások háttéranyagainak előkészítésében, tehát a „szóbeszéd” kifejezés erősen publicisztikus megfogalmazás, ekkor látta elérkezettnek az időt, hogy a nyilvánosság elé tárja a nemzetiségi törvény kidolgozásával kapcsolatos ismereteit.

⁴³ Lásd: Szabó Rezső 2005: A Csemadok és a prágai tavasz. Popély Árpád 2008: 1968. és a csehszlovákiai magyarság Somorja, Gaál Veronika 2018/3. Kisebbségi jogvita az 1968. évi föderációs átalakítás árnyékában. Források a csehszlovákiai nemzetiségi törvény történetéhez.

a várható lehetőségekről. Ez a gondolat készítette arra, hogy feltegye a mindenkit megérintő, érzelmileg hatásosan megfogalmazott kérdést: Mikor lesz a csehszlovákiai magyarságnak végre igazi hazája? Lesz-e egyáltalán?⁴⁴

Hogy ezekre a kérdésekre megkísérelje megadni a választ, végigveszi az aktuális helyzet alakulását, bemutatja a föderációs tervvel egy időben létrejövő alkotmánytervezetet, mely a nemzeti kisebbségek és a nemzetiségek helyzetének megoldásával is foglalkozik. A tervezet 1. §-ának rendelkezése alapján: „A Csehszlovák Föderatív Szocialista Köztársaság két egyenjogú testvéri nemzet a csehek és a szlovákok föderatív állama, melyek csehszlovák államiság hordozói. A CSFSZK egyidejűleg az egyenjogú nemzeti kisebbségek és nemzetiségek, a magyarok, a lengyelek, az ukránok, a németek, a cigányok állama”. Tehát ezt figyelembe véve világosan kitűnik, hogy a két egyenjogú testvérállam, a csehek és a szlovákok mellett a magyarok, a lengyelek, az ukránok, a németek és a cigányok mint nemzeti kisebbségek és nem egyenjogúak a cseh és szlovák nemzettel, nem a csehszlovák államiság hordozói, tehát nem államalkotók!

A tervezet a második bekezdésében azt deklarálja, hogy a nemzeti kisebbségek és a nemzetiségek tehát a magyarok, cigányok, németek, ukránok és lengyelek egyenlők, de csak egymás között, nem pedig a cseh és szlovák nemzettel. Nem hordozói a csehszlovák államiságnak, csupán egyidejűleg élnek velük egy államban. Tehát nem tagadja a nemzetiségek létét, ugyanis beszél róluk, azonban nem ismeri el államalkotó mivoltukat. Ezzel szemben a nemzetiségek javaslata egészen másképp festett – a szerint a Csehszlovák Szövetségi Szocialista Köztársaság nemcsak a két nemzet, hanem a nemzeti kisebbségek és a nemzetiségek állama is, hiszen azok egyenjogúsága nem zárható ki, ugyanolyan mértékben államalkotók, mint a cseh és szlovák nemzet.

A CSKP 1968. áprilisi Akcióprogramja is kimondta, hogy „biztosítani kell a nemzetiségek részvételét a közéletben az egyenjogúság szellemében, és annak az elvnek a szellemében, hogy a nemzetiségeknek joguk van önállóan és önkormányzat útján dönteniük az őket érintő ügyekben”.⁴⁵ Annak ellenére, hogy mind az alkotmánytervezet elismerte a nemzeti kisebbségeket és nemzetiségeket, és a CSKP Akcióprogramja is megfogalmazta, mi mindent szükséges biztosítani a nemzetiségek számára, az államjogi rendezéssel foglalkozó kormánybizottság albizottságának június 12-i állásfoglalása szerint ezek a nemzetiségek nem léteznek. Álláspontjuk szerint ugyanis a nemzeti kisebbségeknek nincs szubjektivitásuk, ezáltal jogot sem formálhatnak az államjogi szervekre és intézményekre úgy, mint az államalkotó nemzetek.⁴⁶ Egészében azt a

⁴⁴ Új Szó 1968. augusztus 2. 9.

⁴⁵ Új Szó 1968. április 10. Melléklet. 12.

⁴⁶ A bizottság tagjainak állásfoglalása szerint a fejlett nemzetek önmegvalósításának betetőzése a saját nemzeti állam megalakítása, a nemzeti szuverenitás realizációja, akár a teljes állami szuverenitás, akár az államiságnak egy föderatív szövetségbe való tömörítése formájában. A nemzeti szuverenitás a területi, a gazdasági, a nyelvi, a kulturális, a pszichikai elemekből, valamint a kollektív akarattól áll össze. Ebben az esetben a nemzeti államiságba megy át. A bizottság azt állítja, hogy a szlovák és a cseh nemzet helyzetétől a nemzeti kisebbségek, a nemzetiségek helyzete merőben eltérő, ugyanis nincs kiterjedt homogén területük és komplex nemzeti gazdaságuk. Még a kiterjedtebb nemzeti enklávék és területi sávok, ahol a nemzetiségi kisebbség relatív többségben él, sem alkotnak területi egységet. Összességé-

megállapítást teszi, hogy a Csemadok követelései túllépik a párt Akcióprogramját, holott ez nem állja meg a helyét, ugyanis az kimondja, hogy a nemzetiségeknek joguk van önállóan és öngazgatással dönteniük az őket érintő ügyekben. Márpedig, ha erre joguk van, akkor nem képezheti vita tárgyát az önálló érdekvédelmi szervezet létjogosultsága sem.

A meghamisított és megcsönkített nemzetiségi alkotmánytörvény

1968 decemberével egy meglehetősen viharos év került lezárása, ami a nemzetiségek életében is sorsdöntő szerepet játszott. Gyönyör az év értékelése gyanánt alapos vizsgálatnak vetette alá azon problémákat, amelyek az utolsó időkben foglalkoztatták.

A legjelentősebbnek az alkotmánytörvény októberi meghamisítása tekinthető. Ismeretes, hogy 1968 októberében egy merőben más nemzetiségi alkotmánytörvény került elfogadásra, mint ami a korábbi tervezetek alapján várható volt. Míg a közzétett tervezet eredeti szövege szerint „a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (rutén) nemzetiségek részt vesznek az ország szocialista társadalmi és államrendszerének fejlesztésében s ennek keretében önálló öngazgatási szerveik útján irányítják nemzeti életüket”, addig a preambulum elolvasásakor csalódás éri az embert, ugyanis abban már az áll, hogy „részt vesznek az ország fejlesztésében s egyben kibontakoztatják nemzeti életük sajátosságait.” – vagyis a törvény nem tartalmazza azt a jelentős részt, miszerint önállóan, öngazgatási szerveik útján irányítja nemzeti életüket! Tehát az alkotmánytörvény végleges változatából kimaradt a párt Akcióprogramja által is leszögezett ún. öngazgatás elvének hangsúlyozása.

A módosítás ellenére azonban a törvény kimondja, hogy a magyar, a német, a lengyel, és az ukrán nemzetiség a cseh és a szlovák nemzettel együtt alkotják a Csehszlovák Szocialista Köztársaság dolgozó népét, ami az államhatalom forrása, és kimondja azt is, hogy a cseh és a szlovák nemzet, valamint a területén élő nemzetiségek közös állama. Ennek értelmében pedig elismerik államalkotó mivoltukat, márpedig az államalkotóktól elvitathatatlan az egymás közti egyenjogúságuk. Még ha ezt nem is foglalták törvénybe. Így hát vitathatatlan (lenne), hogy a nemzetiségeknek joguk van saját életük önállóan, saját öngazgatási elv szerint fejleszteni. Azonban

ben a bizottság megállapítja, hogy több mikroterület keletkezett, ahol többségben él a magyar kisebbség, de ezek a területek legyezőszerűen gravitálnak az államalkotó nemzetiség területén fekvő helyi központok felé, és megszűnőben vannak azok a kötelékek, melyek kölcsönösen összekötnék a kisebbség egyes mikroterületeit. Tehát ilyen körülmények között elismerni a kisebbségek nemzeti szubjektivitását egyenlő volna az ún. Volksgruppen-teória és az ún. nemzeti kataszterek koncepciójának elfogadásával, ami pedig azonos értékű a nemzetiségi politika fajelméleti megközelítésével. Zprávy Štátneho plánovacieho úradu. Bratislava 1. évf.

az itt érvényesülő, mindennemű kétséget eloszlató sorokat már kihagyták az alkotmánytörvényből.

A második cikkelyben is lényeges változások történtek, ugyanis az eredeti szöveg alapján „a nemzetiségeknek létszámuk arányában kell képviselőt nyerniük a politikai szervekbe és valamennyi állami szervben, egyenjogúaknak kell lenniük a gazdasági és kulturális életben.” Az elfogadott törvényben azonban ez a rész már ekképp szerepel „a nemzetiségeket létszámuknak megfelelő képviselőt illeti meg a képviselői testületekben és más választott szervekben”. Azonban elviekben ezeknek a változtatásoknak nem kellene gondot okozniuk a jövőben, ugyanis az egyenlőség elvéből következik, hogy a nemzetiségektől létszámuknak megfelelő képviselőt megtagadni jogsértés volna. A harmadik cikkely szövegében bekövetkezett változás is felettébb sajnálatos. Míg eredetileg a „biztosítani kell az anyanyelv használatának jogát a hivatalokkal és állami szervekkel való érintkezésben”, addig a módosított verzió lényegesen szűkíti az anyanyelvhasználat jogát, ugyanis azt csak az „adott nemzetiség által lakott területeken” biztosítja.

Bár az alkotmánytörvény továbbra sem mondja ki a reszlovakizációs rendelkezések semmisségét, azonban a negyedik cikkely lehetővé teszi, hogy minden állampolgár szabadon dönthessen nemzetiségéről, ezáltal a Csehszlovák Szocialista Köztársaság állampolgárai, tehát a magyarok is szabadon vallhatják magukat magyar nemzetiségűnek, még ha reszlovakizáltak is.⁴⁷

Összességében elmondható, hogy az október 27-i nemzetiségi alkotmánytörvény, még ha nem is az eredeti verzióban került elfogadásra, hiányossága ellenére is mérföldkő a nemzetiségek életében. Azonban az alkotmánytörvény módosításával a munka még nem állt meg – hangsúlyozza ezt Gyönyör József is, ugyanis a törvénynek „érvényt kell szerezni az élet minden területén, ami közel sem lesz olyan könnyű, mint azt szeretnénk”. Ennek ellenére „itt az idő, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban végre minden magyar újra félelem nélkül vállalhassa a nemzetiségét, és minden magyar szülő aggodalom nélkül olyan iskolába írathassa gyermekeit, amilyent megfelelőnek tart. Amennyiben pedig mindezek után is felmerülnek nemzetiségi problémák, azokat nem az egyes intézmények kétes értékű határozataival, hanem az illetékes párt- és állami, valamint a nemzetiségi érdekvédelmi szervek bevonásával kell megoldani.”⁴⁸

Az 1969-es évben még megjelent pár írása a sajtó hasábjain, ám a normalizáció kezdetével azok egyre ritkábbá váltak. Sokan aggodalmukat fejezték ki irányában, hogy baja születhet írásaiból és elemzéseiből, s rosszakaróiból sem volt hiány, ugyanis többször is feljelentést tettek ellene a Szlovák Sajtó- és Távírási Hivatalnál, ahol minden 1968-as publicisztikai írásáról elemzést készítettek és értékelték közírói tevékenységét. Cikkei tartalmából azt a következtetést sikerült levonniuk, hogy nézetek élessége ellenére az általa megfogalmazott követeléseknek az SZLKP politikai programjával és alkotmányos

⁴⁷ A nemzetiségi törvényről lásd: Petráš, René: Tradice tzv. národnostního statutu a ústavní zákon č. 144/1968 Sb. o postavení národností. http://www.saske.sk/cas/public/media/6058/02_Petras.pdf (Letöltve: 2020. május 25.)

⁴⁸ Új Szó 1969. január 26. 8.

törvényeivel összhangban igyekezett érvényt szerezni, szubjektív törekvései azonban, bármennyire jól át voltak gondolva, az adott időszakban valójában az opportunistai irányzatoknak kedveztek, és így hozzájárultak a társadalmi élet destabilizációjához.⁴⁹

A SZSZ kormánya nemzetiségi titkárságának vezetője azonban nem értett egyet a fenti véleményekkel, azokat rágalmaknak minősítette, így Gyönyör Józsefnek a várakozásokkal ellentétben nem születtek komolyabb gondjai a prágai tavasz idejéről származó született cikkei miatt. Munkásságát továbbra is folytatta, ám írásait a husáki időszakban nem tudta megjelentetni.

Gyönyör József jogtörténeti elemzései

Gyönyör számára az 1989-es változások tették lehetővé, hogy sorra jelenhessenek meg azok a munkái, melyekben a szlovákiai magyarság 1918–1995 közötti történetének megismerését tették lehetővé. Írásainak nagy része sokkal korábban elkészült, azonban a konszolidáció „éveiben” rendre akadályokba ütközött munkáinak közreadása. Már az 1970-es évek közepén megírt egy terjedelmes monográfiát, melyben az Csehszlovákiában élő magyarok 1918–1938 közötti sorsával, létszámával és jogaival, illetve annak hiányával foglalkozott. A munka kézírata 1979-re készült el, és az Új hazában címet viselte, azonban a kor politikai hatalmának ez az alapos, elemző munka a legkevésbé sem volt kívánatos.⁵⁰ A monumentális kéziratban mintegy 800 oldalon keresztül elemezte a Csehszlovák Köztársaság alakulásának körülményeit. Munkájában foglalkozott az új állam alkotmányos rendszerével, demográfiai viszonyaival, a kisebbségek helyzetével, valamint a nemzetiségi iskolaüggyel és a nyelvhasználati kérdésekkel. Az alapos kutatást gazdag, mintegy 669 tételből álló jegyzetapparátussal látta el, melyhez statisztikai táblázatokat is mellékelte az átláthatóság érdekében. A közel 300 tételt tartalmazó szakirodalom és forrásmunka alátámasztja kutatása alaposságát. A kézirat azonban hosszú ideig hevert a Madách Kiadóban, mielőtt a szerző visszavette azt. A kor politikai hatalma számára ez az írás nem volt megjelentethető.⁵¹

Gyönyör József az 1989-es rendszerváltást követően megjelent könyveiben több részletét is felhasználta. Egyes fejezeteket beledolgozott a Határok születtek, a Közel a jog asztalához, valamint a Terhes örökség című, 1990-es években megjelent munkáiba. A kézirat egy részéből, melyben a kisebbségvédelem kialakulásának történetével foglalkozik, valamint amelyben ismerteti a Trianon utáni kisebbségvédelem

⁴⁹ Új Szó 1968. március 19. 5.

⁵⁰ Végh László 2003/1: 139.

⁵¹ Uo. 142.

nemzetközi jogi vonatkozásait, egy önálló kötetet tervezett megjelentetni Valamikor védett kisebbség voltunk címmel. Erre azonban már sajnos nem került sor.⁵²

Gyönyörnek az immár harminc éve megszűnt, kettévált állam életével foglalkozó munkái, elemzései a cseh–szlovák viszony, illetve szlovákiai magyarság elmúlt száz évének jogtörténeti fejlődése szempontjából elsőrangú szakmai referenciának számítanak. Az 1989-ben Államalkotó nemzetiségek címmel megjelent munkájának bevezetőjében annak a reményének adott hangot, hogy könyve segítségével a nemzetiségek, és elsősorban a magyar nemzetiségű lakosság felkészültebbé válhat saját jogai érvényesítésében. Úgy vélte, egyedül az aktív jogvédelem segíthet abban, hogy a jövőben ne forduljanak elő, vagy esetleg végleg megszűnjenek, a nemzetiségi súrlódások, megerősödjék az egymás mellett élő nemzetek és nemzetiségek kölcsönös megismerése, bizalma, barátsága.

Trócsányi László a Gyönyör könyvéről írt ismertetőben kifejti azon véleményét, hogy mindahhoz, amit Gyönyör reményként fogalmazott meg könyve bevezetőjében, arra lenne szükség, hogy az uralkodó nemzet ne legyen uralkodó, hanem igyekezzen a nemzetiségeket felvirágoztatni, segíteni a nemzetiségi megbékélés érdekében.⁵³

A könyv két fő részre osztható. Az első felében Csehszlovákia népességével foglalkozik, bemutatja annak fejlődését, népsűrűségének változásait, s ezzel együtt átfogó képet nyújt a népesség nemek, korcsoportok, valamint a lakosság gazdasági aktivitása és iskolai végzettsége szerinti megoszlásáról. Részletesen foglalkozik a népesség nemzetiségi megoszlásával, bemutatja a nemzetiségek területi elhelyezkedését, létszámuk alakulását az egyes népszámlálások eredményei alapján. Ismerteti a nemzetiségek korösszetételét, gazdasági tevékenységét, valamint megismerteti az olvasót azok jogaival és annak érvényre juttatásával. Bár a szerző elsődleges célja a magyar nemzetiségű lakosság helyzetének, valamint fejlődésének bemutatása, munkája révén megismerkedhetünk a többi csehszlovákiai nemzetiség – a lengyel, ukrán, német kisebbségek, valamint a többségi cseh és szlovák nemzet demográfiai fejlődésével is.

A könyv második részében Csehszlovákia nemzetiségeinek helyzetével, állampolgárainak egyenjogúságával foglalkozik, különös tekintettel a csehszlovákiai magyarságra. Foglalkozik a nemzetiségek mikrotársadalmával, melyet területi elosztáson túl is összeköt a közös nyelv, kultúra és az összetartozás tudata. A munkában kiemelkedő helyet kap a nemzetiségi jogok érvényre juttatása, leginkább a szlovákiai területekre vonatkozólag, s különösképp az oktatásügy, a kultúra, a nyelvhasználat, valamint az egyesületek létrehozásával kapcsolatban a sajtó és a tájékoztatás terén. Végül, de nem utolsósorban áttekintést nyújt az olvasó számára a nemzetiségi jogok és az egyenjogúság védelméről.⁵⁴

Következő munkája az 1990-ben megjelent cikkgyűjteménye, amely az Mi lesz velünk magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig

⁵² Halála után kéziratának egy része kiadásra került. Lásd: Gyönyör József: Valamikor védett kisebbség voltunk.

⁵³ Trócsányi 1990: 160–165.

⁵⁴ Gyönyör 1989: 324.

címet viseli. A szerző a könyv első részében a Történelem vihara cím alatt a trianoni békeszerződés után keletkezett helyzetből kiindulva követi nyomon a szlovákiai magyar kisebbségi élet alakulását. Hiteles képet fest a csehszlovákiai magyarság helyzetéről, s a második világháború után kialakult, a csehek és szlovákok nemzeti állam megteremtésére irányuló törekvését jelöli meg a csehszlovákiai magyarságra zúduló „szenvedések és megpróbáltatások pokla” forrásaként. Komoly figyelmet szentel a Kassai Kormányprogram rendelkezéseinek, különösképp a nyolcadik fejezetének, ugyanis az az okmány helyezte kilátásba a csehszlovákiai magyarság számára a kollektív háborús bűnösség vádját, melyet a teljes vagyonelkobzás, a kitoloncolás, az állampolgárság megszűnése, valamint az iskolák bezárása követett. Az iskolák bezárásának egy külön fejezetet szentel, melyben számadatokkal támasztja alá a magyarság és a magyar iskolákat látogató hallgatók arányainak változását, amely látható csökkenést mutat, s amelyet egyértelműen a rossz nemzetiségi politika következményének tud be.

Könyvből olyan események miértjére kapunk választ, melyeket már rég ismertünk, azonban máig sokszor felmerült velük kapcsolatban a kérdés, hogy ennek vajon mi lehetett az oka? Megismerkedhetünk a hontalanság éveivel, annak statisztikai adataival, megtudhatjuk ebben a gyászos időszakban hány magyar család kényszerült Magyarországra vagy Csehországba, hány személy vált meg félelmében nemzetiségéből, és hogy kényszerültek magyar gyerekek szlovák iskolákba. A témakörben korábban számos publikáció született, azonban Gyönyör könyvében szinte kézen fogva vezeti végig az olvasót, és feltár előtte minden ok-okozati tényezőt, ezzel hozzásegítve a leírt időszak teljes megértéséhez.

A csehszlovákiai magyar jogfosztottság és a hontalanság éveit követő enyhülés időszakának történetét vizsgálva tárgyalta a magyar lakosság csehszlovák állampolgárságának visszaadását, a Csehországba hurcolt magyarok visszatérését, a magyar iskolák fokozatos újranyitását és a magyar nyelv hivatalos használatának engedélyezését, azonban értesülünk arról is, hogy ezek az intézkedések korántsem a magyarság arányának megfelelően váltak valóra.⁵⁵ A magyar nyelvű óvodák és középiskolák száma közel sem érte el azt a mennyiséget, ami szükséges lett volna.

Ebből következik, hogy továbbra is megoldatlan maradt a magyar nyelvű szakmunkásképzés is.

Az egyetemi és főiskolai képzés sem volt kielégítő, a hatvanas évek egyemet végzett lakosságának visszaesését annak tudja be, hogy a középiskolák magyar nyelvű

⁵⁵ Többek közt tárgyalja a csehszlovákiai magyarok helyzetének normalizálását, ami az 1948. október 25-i 245. számú törvénnyel kezdődött, amely törvény kimondja a magyarok számára a csehszlovák állampolgárság megadását. A törvény értelmében azok a magyar nemzetiségű személyek jogosultak az állampolgárságra, akik 1938. november 1-én csehszlovák állampolgárok voltak, és a Csehszlovák Köztársaság területén volt az állandó lakhelyük. Megszerzését hűségeskühhöz kötötte. Azonban az állampolgárságra nem voltak jogosultak azok a személyek, akik súlyosan vétettek a Csehszlovák Köztársaság és annak népi demokratikus rendszere ellen, valamint akiket az 1946. február 27-én aláírt egyezmény alapján kitelepítésre jelöltek ki. Mindezen személyek, mintegy 300 nevet tartalmazó jegyzékét a belügyminisztérium eljuttatta a járási nemzeti bizottságokhoz, ezzel meghosszabbítva számukra a „Hontalanság éveit”. Gyönyör József maga is szerepelt ezen a listán. Lásd: Gyönyör 1968: 70–71., Végh 2003/1: 137.

hallgatóinak az egyetemek nem adtak esélyt anyanyelvükön felvételi vizsgát tenni. 1948 óta megoldatlan maradt a helyiségnevek és utcablák magyar nyelvű használata, magyar nyelvű városokban is csupán egynyelvű táblák voltak olvashatóak.

Ebben a helyzetben érte el a csehszlovákiai magyarságot az 1968-as év, amikor megkezdődtek az előkészületek a cseh és szlovák szövetségi állam megeremtésére. Ez az év volt az, mikor Gyönyör Józsefet a szlovák nacionalista szervezetek tettei arra kényszerítették, hogy tollat ragadjon és síkra szálljon a csehszlovákiai magyarság emberi és állampolgári jogaiért, amivel célja az volt, hogy megismertesse népét a fájdalmas múlttal, s emellett tájékoztatást adjon a nehéz jövőről.⁵⁶

A szerző következő kötete az 1992-ben megjelent Határok születtek. A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye címet viseli. Ezzel az első könyvvel célja egy olyan trilógia megírása volt, amely a Monarchia felbomlásának és Csehszlovákia létrehozásának folyamatát vázolná fel. A korábbi műveihez hasonlóan egy élő, aktuális problémát elemez nagy precizitással. A forrásismerete ezúttal is lenyűgöző, gazdag jegyzetapparátussal látja el ezt a munkát is, mellyel a kései kiadás ellenére már 1988-ban elkészült, s azóta a Madách Kiadónál várta megjelentetését.

Írásában lényegében a Trianonhoz vezető utat mutatja be. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáról és Magyarország feldarabolásáról számos írás jelent meg korábban, azonban Gyönyör írása abban különbözik a korábbiaktól, hogy az általános helyzet ismertetése mellett leginkább azokkal a törekvésekkel foglalkozik, amelyek Csehszlovákia megalakulásához vezettek. Könyvében elemzi Csehszlovákia megalakulásának körülményeit és a közvetlenül a megalakulást követő alkotmányozási folyamatot.

Az első részben Csehszlovákia megalakulását, valamint a megalakulás felé vezető részletes utat írta meg, sorra véve a külföldi ellenállási mozgalmaktól kezdve a hazai eseményeken át egészen a magyarországi szlovákok lakta vidékig. Főbb vonalakban ismerteti az alakuló szervezeteket, a Csehszlovák Nemzeti Tanács megalakulását. Dokumentumokkal bizonyítja azt a tényt, hogy a cseh politikusok miként használták ki a nagyhatalmak tájékozatlanságát a közép-keleti területek viszonyai közt.⁵⁷

A könyv második részében a szerző a Csehszlovákia megalakulása utáni első törvényt elemzi, mely kinyilatkoztatja a csehszlovák állam létrejöttét és leszögezi, hogy az állami szuverenitás megvalósítója a csehszlovák nemzet. Ismerteti és részletesen tárgyalja az első alkotmányt, foglalkozik az államforma kérdésével. Sokat vitatott kérdés a határok

⁵⁶ Gyönyör 1990. 160.

⁵⁷ Több példát is felhoz erre, többek közt említendő az 1918. szeptember 28-i nyilatkozat, melynek II. cikkelyének utolsó mondatával a francia kormány segítséget ígér: „hogy visszaszerezhesse nemzete szabadságát, és megvalósíthassa egy független csehszlovák állam visszaállítását egykori történelmi tartományainak határai között...”. A francia kormány tehát kifejezte abbéli reményét, hogy a csehszlovák nemzet az ő segítségével szerzi meg szabadságát, ám a csehszlovák nemzet elismerésével kifejezi azt is, hogy csehszlovák állam nem létezik, egyelőre nincsenek meg a feltételei. Ugyanakkor a nyilatkozatot problémássá teszi azon ígérete, miszerint „egy független csehszlovák állam visszaállítását egykori történelmi tartományainak határain belül” segítenék, ugyanis egy csehszlovák állam függetlenségét visszaállítani lehetetlen, mivel ilyen állam a történelem folyamán nem létezett.

létrejött – tulajdonképpen a párizsi békerendszer legérzékenyebb pontja. Gyönyör könyvében részletesen leírja azokat az eseményeket, azokat a mozgatórugókat, amik a végleges határok kialakulásához vezettek. A könnyebb megértés érdekében dokumentumokkal, térképrészletekkel alátámasztva azt.⁵⁸

A trilógia második kötetének megjelenésére 1993-ban került sor, s a *Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és sorsa* címet kapta. A kötet első olvasásra jogtörténeti munkának tűnhet, úgy láthatjuk, hogy egy alkotmányjogi összefoglalás, azonban a végéhez érve rádöbbenünk, hogy sokkal több ennél. A könyv Csehszlovákia születésének története mellett a felvidéki magyarság nemzetiségi, kisebbségi sorsba kerülésének történetét dolgozza fel. Gyönyör célja, hogy az olvasók számára könyve segítségével váljon érthetővé a magyarság helyzete, és tisztázódjanak a felmerülő kérdések.⁵⁹

A könyv bevezető fejezetében az előző kötetben már részletesen elemzett időszak történéseit összegzi, tehát összefoglalja az 1918. október 28. – 1920 februárja közti másfél év eseményeit. Szól az államfordulat és a csehszlovák állam területének kialakulásáról, s segítségével megérthetjük a szlovákiai határok és demarkációs vonalak kialakulásának hátterét. A második részben az ideiglenes alkotmányt tárgyalja, melyben az alkotmánylevelet vizsgálja meg, elsősorban a kisebbségeket érintő részek szempontjából.

Ez a kötet az ismeretek és dokumentumok olyan gyűjteménye, amely nemcsak a történészek, jogászok, a nemzeti, a kisebbségi, a nemzetiségi problémák kutatói számára lehetnek hasznosak, hanem mindenkinek, aki a társnemzetek Európájának létrehozásán tevékenykedik. Gyönyör jogásként tökéletesen, szakszerűen írta meg az új állam születésének folyamatát, ám szóhasználata és írásmódja lehetővé teszi, hogy kevésbé szakavatott olvasók is világosan megértsék, miről is van szó. Elemző-szakmai jellegű szöveg mivolta ellenére nem száraz és unalmas írásról beszélünk, ugyanis a törvénycikkelyek és rendelkezések felsorolásán túl kitér arra is, miként alkalmazták azokat, s mindez miképp befolyásolta az itt élő nemzetiségek sorsát, ezzel is színesebbé téve leírásait.⁶⁰

Gyönyör József utolsó kiadott könyve a Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában a sorozat harmadik részeként 1994-ben, Csehszlovákia felbomlása után látott napvilágot. Ennek ellenére mondandója továbbra is aktuális maradt. Írásával célja okítani, ellensúlyozni az ifjúság érdektelenségét a múlt iránt. Úgy véli, amennyiben a fiatalság nem tanul a múltból és annak hibáiból, a történelem egy más formában, de megismétli önmagát. Éppen ezért fontos az ilyen jellegű munkák megismertetése a szlovákiai magyar olvasókkal, hogy ne merüljenek feledésbe a második világháborút

⁵⁸ Gyönyör 1992: 253.

⁵⁹ “Szilárd meggyőződésem, hogy az említett események, tények, adatok megismerése valamennyiünk számára szükséges és fontos a csehszlovákiai, illetve a szlovákiai magyarság jövőjének szempontjából. A múlt ismerete nélkül nem szabad és nem lehet jövőt építeni.”

⁶⁰ Gyönyör 1992: 215.

követő, magyarságot sújtó intézkedések és az elmúlt négy évtized viszontagságai. A könyv első részében a köztársaság fénykorába vezeti el az olvasót, megismerkedhetünk az alkotmányos időszakokkal, és betekintést nyújt a nemzetiségek jogainak következtelen valóra váltásába. A népeségi adatok elemzésében a népszámlálások eredményei mellett részletes betekintést kapunk a népesség nemzetiségi összetételébe, s azon belül nemzetiségi megoszlásába. Alapos elemzésnek veti alá a magyarság demográfiai fejlődését, az asszimilációs nyomást, az elöregedést, amely együttesen oda vezetett, hogy a két világháború közötti 20 százalékról a szlovákiai magyarság országos arányának száma már az 1980-as években gyorsan csökkent a 10 százalékos küszöb felé. Külön fejezetet szentel a nyelvhasználatnak – annak kezdeti szabályozásától egészen a speciális jogszabályokig. Felhívja a figyelmet a kisebbségi nyelvhasználat területén bevetkező torzításokra, ugyanis a *saint-german-en-laye-i szerződés* 7. cikkelyének 4. bekezdése értelmében minden állampolgárnak megengedett saját nyelvének szabad használata a bíróság előtt. A csehszlovák vezetés ezt kedve szerint értelmezve csak a bírósági szervekre terjesztette ki, és egyetlen szóval sem említi az állami szerveket. A kisebbségek képviselőinek saját nyelvükön való használata a szerződés értelmében semmiféle számszerű korlátozáshoz nem kötött, a 20 százalékos hányad bevezetése tehát nem áll összhangban a nemzetközi szerződésbe foglaltakkal.

A nemzetiségi oktatás jogi szabályozása mellett megismerhetjük az egyes időszakok aktuális szabályozásait, és a könyvben található táblázatok segítségével áttekinthetjük a magyar, német, ukrán és orosz, valamint zsidó hallgatók megoszlását. A már történelminek számító múltat követően áttér a csehszlovák állam felbomlásának időszakára és az új állam születésével kapcsolatos jogszabályok elemzésére. A közelmúlt napjainak vizsgálata során áttekinti a kettéválás előtti utolsó népszámlálási adatokat és a lakosság megoszlását, az iskolarendszer megváltoztatásának kísérleteit, majd azok kudarcát.⁶¹

A trilógia utolsó kötetének 1994-es megjelenését követően nyomtatásban több könyve nem látta meg a napvilágot, holott ennek nem az ihlet hiánya az okozója. 2003-ban bekövetkezett haláláig még jó néhány munkát adhatott volna ki, azonban a Csehszlovákia helyzetét tárgyaló trilógia megjelenését követően úgy döntött, eláll további munkái megjelentetésétől. Hagyatékából azonban tudhatjuk, hogy számos kész írást hagyott hátra az utókornak kézirat formájában. Ide sorolhatjuk Berkes József álnéven írt írásait, amelyet megtalálhatunk a Fórum Kisebbségkutató intézet levéltárában, vagy Új hazában című írását, amellyel szintén kézirat formájában ismerkedhetünk meg.

⁶¹ Gyönyör 1994: 323.

Hivatkozott források

FKI. Gyönyör József hagyatéka III. A-1.

Fónod Zoltán: „Én szállok vagy ő jön felém...” Gyönyör József halálára. Irodalmi Szemle. 2003/2. 55–58.

Gyönyör József 1995–2000: Vártuk az angyalt karácsonykor. Fogságbaesés, hadifogság, szabadulás, otthon, hazátlanná válás, nemzeti önvizsgálat. FKI. Csemadok irattára. KB-IV-5.

Gyönyör József: Alkotmányunk és a magyar kisebbség. Új Szó, 1968. március 29.

Gyönyör József: Az ártatlanok védelmében. Új Szó, 1968. április 12.

Gyönyör József: Emberi jogok és eltírt határozatok. Új Szó, 1968. május 9.

Gyönyör József: Lesz-e végre igazi hazánk? Új Szó, 1968. augusztus 2.

Gyönyör József: Mi lesz velünk, magyarokkal? Új Szó, 1968. március 19.

Gyönyör József: Félelem nélkül. Új Szó, 1969. január 26.

Gyönyör József: Valamikor védett kisebbség voltunk. Fórum. Társadalomtudományi Szemle, 2003/1.

Gyönyör József: Végre értsünk szót. Új Szó, 1968. június 21.

Korpás Árpád: Gyönyör József halálhírére. Új Szó, 2003. január 15.

Mács József: Isten veled kedves barátom. Új Szó, 2003. január 16.

Trócsányi László: Államalkotó nemzetiségek. Néhány szó Gyönyör József könyvéről. Regio. Kisebbségtudományi Szemle. 1990. 1. sz.

Végh László: Gyönyör József. Fórum Társadalomtudományi Szemle 2003/1.

Zprávy Štátneho plánovacieho úradu. Bratislava. 1. évf.

Hivatkozott szakirodalom

- Gyönyör József 1989: Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a Csehszlovákiai nemzetiségekről. Pozsony.
- Gyönyör József 1990: Mi lesz velünk, magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig. Pozsony.
- Gyönyör József 1992a: Határok születtek. A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye. Pozsony.
- Gyönyör József 1992b: Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézsége, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és annak sorsa. Pozsony.
- Gyönyör József 1994: Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában. Pozsony.
- Popély Árpád 2008: 1968 és a csehszlovákiai magyarság. Somorja. 156–157.

Internetes források

http://www.saske.sk/cas/public/media/6058/02_Petras.pdf (Letöltve: 2020. május 2.)